

Souček, Stanislav

Slovenské příbuzenstvo písně "vyhnanců"

In: Souček, Stanislav. *Domnělá píseň pražských vyhnanců na Slovensko a její slovenské příbuzenstvo*. V Brně: Filosofická fakulta, 1923, pp. 24-58

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126412>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

spoluvyhnanec Třanovského sice daleko překonával nadáním lyrickým, ale nenásledoval produktivností, takže by až upadnouti mohlo jméno jeho v zapomenutí, nýbrž v oku pátravě upřeném do doby obrozenské rysuje se nejasná silhueta slovenského evangelíka s romantickými sklony k minulosti vlastního národa a k technice domnělého jeho nejosobitějšího a nejevýmlyvnějšího výrazu, lidové písně.

III. Slovenské přibuzenstvo písně „vyhnanců“.

Domnělá píseň vyhnanců z r. 1620 nebo 1631 leccím připomíná „slovensko-moravskou“ píseň „Bitva za Štěfana krále (r. 1000)“ z téže sbírky Kollárovy (II. 403)¹:

Stála bitka, stála za Štěfana krále
takej viac nebude, kým svet svetom bude.

Stála bitka, stála v téj uhorskej zemi,
bili sa junáci, s pohanni Slováci;

bola bitka, bola výše Ostrihoma,
červená krú tiekla polovicou Hrona.

Červená krú tiekla k bielému Dunaju.
tých kliatých pohanov krestania rúbajú.

Také tento „historický zpěv“, jenže o časech dávnějších než je při písni „vyhnanců“, o bitvě, kterou r. 998 Štěpán I. Uherský potlačil t. ř. vzpouru šumodskou proti sobě a řádům křesťanským, je původu nového², ač Kollárem a po něm jinými byl přijímán za starý; je to

¹ V otiscích nechávám Kollárovo rozdělení na řádky, ač nebývá metricky průhledné: zde na př. máme co činiti se slohami čtyřveršovými, složenými z trochejských tripodií spjatých rýmy tu sdruženými, tu přerývanými.

² Vyslovil to po prvé a krátce zdůvodnil V. Chaloupecký v rozpr. „K nejstarším dějinám Bratislavy,“ Sborník filozofickej fakulty university Komenského v Bratislave I. 1922 č. 9, str. 238—239.

Kollár poznamenal o té písni: „Památný tento počátek a zlomek nepochybně delší herdinské písně zpívají Slovenky při žni a vinobraní v Budně: my sme jej r. 1834 slyšeli z úst Anny Kavkové z turčánské stolice. O několik týdnů po tom dostali sme z Moravy sbírku Moravských národních písní sebranou F. S[ušilem] a vytištěnou v Brně u J. Traszlera roku 1835 (kde však rok chybně položen jest anž v našich rukách už 1834 hotová se nalézala); i nemálo sme se zadivili uzřevše tam mezi Zlomky na str. 115. pod č. 191. d. počátek této slovenské písně jen v posledních slovích něco změněný aneb raději zmoravený takto: Stála bitka. stála za Štěpána krále, pobili se chlapeci v Kuklově na konci.“

Chaloupecký myslí, že moravský text je původnější.

Ale v té věci byl bližší pravdě Kollár, který moravský popěvek patrně počítá buď mezi „pouhé počátky a zlomky ze slovenských písní“, buď mezi variacie anebo parodie“ (nedosti důsledně však slovenskou píseň při tom nazýváje „slovensko-moravskou“). Dílo něčím neobyčejné a nadprůměrné (a takovým dílem proti lidovým

nesporně plod téhož romantického zájmu o poutavé obrazy z domácích dějin, pracovaný s týmž smyslem pro prohlášení faktů citem a zpracování jich v drobný písňový útvar, jehož závěr chce vyzníti slábnoucími tóny sdružených představ. Také jemu přišlo vhod studium lidové písně; také v něm při stavbě přihlíženo k úměrnosti částí, ba dokonce stejně jako v písni „vyhnanců“ vybudovány paralelisticky první dvě slohy a při tom účinek tohoto formálního počínu zvýšen užitím anafory na počátku obou sloh¹), emfatickým slovosledem v první větě a opakováním některého jejího slova. Také v něm vedle veršů (6) zcela správných podle pravidel o českém přízvuku jsou verše chybné (10)², vysvětlitelné jen snahou spojití prosodii přízvuknou s časoměrnou, ba v těchto, tedy nesprávných verších je zcela týž poměr mezi případy, kde rytmický důraz se slabiky vskutku přízvukně přesunut na slabiku vskutku nepřívuknou, protože je dlouhá, a případy, kde tato slabika je krátká a kde přesun rytmického důrazu se vysvětluje jen tendencí udržeti začatý rytmus (12 proti 6, v písni „vyhnanců“ 15 proti 7); a podobně dokonalá je i technika rýmová (4 rýmy: 1 assonance, v písni „vyhnanců“ 5 rýmů přesných, nehledíme-li k rozdílům rýmových slov co do přízvuku a délky, assonance žádná).

Také stopy vedoucí ke skladateli se sblíží.

Píseň o „bitvě za Štěfana krále“ slyšel Kollár (a není důvodu mu nevěřiti) r. 1834 od ženy z turčanské stolice; prý ji „zpívají Slovenky při žni a vinobraní v Budíně“. Není-li toto tvrzení zevšeobecněním jedinečného faktu, neznamenalo by více, než že píseň ta byla poněkud rozšířena mezi dělnicemi z turčanské stolice; pracovní družiny vznikají z dělníků pocházejících z téhož místa a přicházejí pravidelně na totéž místo a k těmž zaměstnavatelům; z toho, že žena, od které Kollár píseň

písním je pathetický historický zpěv o příběhu z mlhavé dálky) svádí k parodii, ale ze zřejmě parodistického popěvku nevzniká nikdy dílo vážné. A že moravský text je parodickým popěvkem předpokládajícím slovenský, ukazuje komický kontrast mezi dvojveršími vypůjčeným a přidaným, která se k sobě mají jako epigramatická suspensio a solutio; s rozdílným původem obojího dvojverší mohl by souviseti i rozdíl v osudech staršího *a* v slabikách původně měkkých: krále: pobili se; verš „pobili se chlapeci“ je ohlasek verše: „bili sa junáci“, jehož neobvyklý podmět zaměněn výrazem obvyklým; verš: „v Kuklově na konci“ je zřejmou výplní rýmovou. Popěvek mohl snadno vzniknouti a objeviti se někde na jižní Moravě, odkud jsou písně první sbírky Sušilovy: mezi jižní Moravou a Slovenskem byly a jsou styky (z Moravy se chodívalo na př. na zemědělské práce do Uher) a mohl tedy počátek písně na Slovensku zaslechnuté dostati se na Moravu a tu po svém býti upraven.

¹ V písni „vyhnanců“ je to vlastně jen anafora představová: „Krásná je ta řeka..., Hezké je to město...“, ale také tato zvláštnost je v písni o „bitvě za Štěfana krále“: 3. sloha začíná tu veršem: „Bola bitka, bola...“ místo dřívějších „Stála bitka, stála...“; paralelisticky utvořena je ovšem i tato sloha.

² V písni „vyhnanců“ je poměr obojích 10:10.

tu slyšel, byla ze stolice turčanské, možno tedy souditi, že náležela k družině dělnic najatých v Turčansku¹. Píseň takového obsahu, jaký má píseň o „bitvě za Štěfana krále“ — o události z mlhavých dob, ničím přítomným nepřipomínané, vyložené za boj dvou věr (křesťanské a pohanské), který byl už dávno zapomenut, a za boj dvou národů (Slováků a Maďarů), který prostým slovenským dělníkům na panském maďarském byl věci nesrozumitelnou a cizí — nemohla míti dlouhého života mezi lidem: nenacházíme ji v žádné pozdější sbírce a nezpívá se; nemohla však ani dlouho žíti před prvním a jediným známým nám svým zápisem, poněvadž jen nějaké zvláštní, dočasně působící okolnosti mohly ji vložiti v ústa člověku z lidu a v nich na nějakou dobu udržeti.

Píseň „vyhnanců“, složenou nejspíše nějakým slovenským evangelikem někdy koncem třetího desetiletí XIX. stol. a mající tolik podobných rysů k písni o „bitvě za Štěfana krále“, Kollár, nehledíme-li k pochybným generalisacím a nedoloženým údajům o „pergamenech starých českých knih, jmenovitě šestidílných biblí, Labyrintů světa, postil, kancionálů atd.“, našel v šestidílnce evang. kazatele zátureckého J. Kalinčáka v téže turčanské stolici (a později v Labyrintu rodilého Oravana a učitele v Rakošském Keresture).

Jen jazykem se obě písně od sebe liší, když jakousi větší a přímo dramatickou lyričností písně „vyhnanců“ a větší epičnost vzpomínky na dávnou událost vyložíme za důsledky rozdílného pojetí a utváření rozdílných motivů. Ale mohla píseň mluvící za pobělohorské vyhnance z Prahy v době, kdy evangelická církev slovenská zpívá ještě z neposlovenštěného Transoscia, býti složena jiným jazykem než českým, pokud ovšem skladatel, pravděpodobně slovenský evangelík, se nepoddal vlivu svého rodného nářečí? A mohla zase píseň o bitvě rozhodnuté „Slováky“ býti složena v jiném jazyce než slovenském, i měla-li jen vniknouti v lid a v něm se podáním udržeti?

Ale na píseň o „bitvě za Štěfana krále“ bylo vrženo dokonce² podezření, že je to podvrh nespokojující se údělem lidové písně, nýbrž osobující sobě čest současného s opěvanou událostí historického zpěvu. Není podvrhem také písně „vyhnanců“? Domněnka, že obě písně, mající tolik shod a to shod nejen rázu kolektivního, vysvětlitelných tendencemi doby, nýbrž i shod rázu individuálního (zvláštní zlyričtění námětu historického, zpracování jeho v drobný písňový útvar, prozrazující studium lidových písní, užití zvláštní obměny anafory vedle obvyklých prostředků výrazových a k tomu na témž místě, touž míru týchž

¹ Vskutku také, jak dodatečně zjišťuji z jiného místa (II. 48), byly to „Turčanské panny, na roboty přišlé“, které Kollár 11. května 1834 mezi zahradami pešťskými našel a od nichž pochytil „několik nových veršů“ pro svou sbírku.

² V. Chaloupeckým na uv. m.

odechylek prosodických při veršování), mají též původ, mohla by býti závažnou okolností při řešení té otázky. O písni, vzpomínající „bitvy za Štěfana krále“, bylo řečeno¹: „Slovenský autor počíná si obratněji než Hanka. Vložil důmyslně píseň do úst lidu. Tak ulomen předem hrot námitkám filologickým a nebylo také třeba píseň přepisovati písmem XI. stol. ani překládati ji do staroslovenštiny. Jsou-li v básni nějaké nesrovnalosti, dostaly se tam patrně průběhem staletí.“ Přijmeme-li domněnku o témž původu písní obou, čeština písně „vyhnanců“, zdálo by se, potvrzuje rafinovanost slovenského soupeře Hankova. Ale myslím, že vystačí zde výklad rozdílné stránky jazykové, který byl podán. Slovenský evangelík z doby té, do níž obě písně klademe, obnovuje obraz pobělohorských vyhnanců, mohl docela dobře užítí „bibličtiny“, společného s Čechy spisovného jazyka slovenských evangelíků předštúrovských, jazyka starých písní exulantských, pro něho příliš náboženských, které našel v každém starém exempláři svého Tranoscia a které doplnil svou vlastenečtější a pro připomínku starých vztahů Slováků k Čechům také časovější, ba musel jí užítí mluvě za Čechy a o věci souvisící s náboženstvím. Určoval-li ji ke zpěvu, mohl při tom spoléhati na to, že slovenští evangelíci budou na ni pohlížeti jako na píseň (do jisté míry) duchovní. Čistě světské thema vzpomínky na dávný děj, jehož náboženský motiv zcela zřejmě ustupuje vlastenecké tendenci, oživiti ve vlastním národě vzpomínku na staré datum z jeho dějin a povzbuditi jeho hrdost zmínkou o vzácné jeho zásluze o samého patrona Uher, mohlo v ohlase lidových písní zase zcela dobře býti zveršováno jejich nářečím, ba musilo jím býti zveršováno, mělo-li vniknouti v lid a v něm se podáním udržeti.

Ještě jedna věc oběma písním společná mohla by vzbouzeti nedůvěru. Je to anonymita jejich původců. Ale my nevíme, jak k této anonymitě došlo. Doba jejich vzniku písně mluvící o národě a zaň, s jeho charakteristickými zvláštnostmi, i zřejměji umělé, než jsou obě naše, neliší přesně od písní vsutku lidových; všecko to jsou nebo mohou býti „písně národní“. Přispěvatelé Kollárovi mohli docela dobře tedy do svých sbírek, které, jak usuzuji z obdob, měly jistě často ráz literárních zápisníků, pojímati písně obojí, lidové i „národní“ v onom širším slova smyslu, jak se jim namanuly a zalíbily, ba vedle písní lidových zapisovati i skladby své v duchu jejich, pro soukromý ráz a účel sbírky nepotřebující se starati o přesné rozlišení původu jejich. Nechei ani dokládati fakt, že doba ta byla schopna k oběti jména původce, jen aby měl ceněné písně národ nebo aby výtvor individua byl (podle názoru doby) povýšen na majetek kolektivní. Rovněž ani Kollár sám,

¹ V. Chaloupecký t. 239.

u něhož ostatně kritičnost nebyla nejsilnější vlastností, nelišil obou skupin dosti důrazně a důsledně: sám ví¹, že pojímá do své sbírky mezi „nejstarší a z historického ohledu nejpamátelnější národní písně“ i některé, které jemu samému „se zdají býti plodem vzdělanosti, ale už znárodnělým“, ale přijímá je, poněvadž jsou majetkem národa svým rozšířením a tím, že si na ně nečiní nárok jednotlivce. Píseň, která je ohlasem lidovým nebo usiluje o čest znárodněti, není ještě podvrhem, dokud není snahy zatajiti pravý její původ i ráz a vzbuditi i udržeti klamnou představu o něm.

Prvek úmyslnosti a chtění, aby obě písně byly pojímány za něco jiného než jsou, není při nich dokázán, a tuším, bez rozšíření materiálu (na př. rukopisy, z nichž Kollár čerpal), se ani dokázati nedá. Nelze, jak jsme viděli, s vyloučením jiných možností dokázati, že by píseň o době Štěpánově chtěla býti písní z doby Štěpánovy, a řaditi píseň „vyhnanců“ mezi padělky, bylo by neuznávatí básnického práva na fikej, dávno již „vydrženého“ (mluvíc po právníku). Dokázáno jest jen, že tyto písně Kollárem mezi „Národnie zpievanky“ pojaté jsou pravděpodobně nové, z XIX. století a původu umělého.

*

Nález tento nutká k rozhledu po sbírce Kollárově, aspoň po jejich zpěvech „historicky památných“² a příbuzných jim z některých zřetelů „písniach a zlomcích z mythologického ohledu památných“³. V těchto oddílech patrně pro jejich důležitost Kollár ještě nejčastěji udává svůj pramen (kromě nich jen pravidelně u her a u některých ballad — zdá se, že i tu mu rozhodoval význam historický neb častěji ještě mythologický, který některým písním přikládá; jinde pramen svůj udává jen zřídka⁴ a příležitostě⁵; udána tu leda někdy stolice, odkud píseň pochází, nebo skladatel, kde se ho dopídil⁶). Rukopisné předlohy jeho otisku jsou neznámé.

Jan Kalinčák pomohl mu ještě „u rodiny pánů Košutů“ „k starému exempláři Kosmografie Jana z Puchova, kde též na vazbě našel balladu Prokletá dcera, která se však i ve zbirce Šafaříkové nalezala, s přípisem »Turčanská píseň«. Je to ballada „Zakletá dcera“ („Mati diovča zháná“, II. 4), jejíž počátek podle sbírky Šafaříkovy otištěn je zvláště

¹ „Národnie zpievanky“ I. 437.

² I. 27—56, oprava II. 377, přídavek II. 405—458.

³ I. 1—26, dodatky a opravy II. 375—376.

⁴ Na př. II. 175, 198, 200.

⁵ II. 387, 397.

⁶ K výčtu jich II. 506 doplně Tešláka I. 41 a snad bar. Pronaye II. 160.

(I. 19). Je to někým předělaná lidová ballada „Vandrovali (putovali) hudeci“, jejíž děj vypravován daleko méně umělecky znovu s nepatrnými celkem ohlasy stkvělého hutného výrazu původního, patrně z paměti ušlého; veršů správných je jen něco nad čtvrtinu (17 proti 43 chybným), odchylek od správného přízvuku nepodložených délkou je poněkud více (54 oprěných o délku přirozenou nebo posiční — také tu může posiční délku činiti skupina muta cum liquida, jako ml, br atd.; neoprěných 40), laciných rýmů (7) je mizivý počet proti pouhým assonancím nebo veršům bez jakéhokoli stejnoznění. Celkem tedy pokažená lidová verse. Analogií tohoto zjevu je ballada „Katarína“ („Ten turecký mýtník“, II. 8), kterou Kollár má ovšem z jiných pramenů: také tu podání rozrušilo původní formu, jenže tu zasáhl nějaký umělejší upravovatel, jak ukazuje srovnání s jinými variantami (v té věci lze souhlasiti se Št. Krčmerym, „Přehled dejin slovenskej literatúry a vzdelenosti“ 1920, 22 p. 1) a jak i ukazuje veršová technika se zřejmým sklonem k nahrazování přízvuku délkou, na př. v samostatném umělém závěru:

Lepší je ten Dunaj
než hárem turecký,
lepšia smrt křesťanská
než život pohanský.

Mimochodem poznamenávám, že mezi touto balladou a Chalupkovým „Turčínem Poničanem“ je více než jen nahodilá podobnost.

V oddíle „zpěvů historicky památných“ vedle písní majících význam pro historii, třebaš ne vlastně historických¹, vedle písní vskutku historických, vzniklých hned po událostech opěvovaných a vedle písní souvisících s historií jen nějakým slovem² neb ani nesouvisících³, nacházejí se i nové písně, anonymní umělé historické zpěvy.

Nejznámější z nich je elegická vzpomínka na někdejší slávu Nitry, vyznívající resignovaným smutkem ze změny (I. 29):

¹ Jako písně „Hospodine, pomiluj ny“ I. 29.

² Tak sem zařazeny I. 30—31 dvě písně se slovem „flandra“ („U našich susedov,“ „Keď jej na dvere klopa“), poněvadž Kollár (I. 438) tuto přezdívku pro nehodnou ženu spojuje s flanderskými kolonisty z XII. [!] stol.; I. 31 dvě jiné se slovem „talafús“ („Mala som frajera,“ „Eště si ty mladý“), přezdívkou pro nezmoudřelého člověka, kterou Kollár spojuje (I. 439) s pověstí o neopatrnosti známého husitského hejtmána z r. 1440, atd.

³ Tak se tu octl lidový popěvek I. 31 „Na tej skale, na tej, na tej Jarabatej, tam sa mi sindeme Matiaško Matěj,“ poněvadž podle Kollára se vztahuje ke králi Matyášovi. Omyl, že Meisznerovu protifrancouzskou píseň v překladu J. Nejedlého („Vzbúru Češi, počme sméle“), dav se svésti topografem novohradské stolice Močárym, otiskl I. 32 jako „píseň Husitů do Uher příšlých (1429—1432),“ opravil na nějaké upozornění sám (II. 377).

Nitra¹.

Nitra milá, Nitra, ty vysoká Nitra:	ty si bola bydlo kráľa Svatopluka,
kdeže sú té časy, v ktorých si ty kvitla?	keď tu panovala jeho mocná ruka.
Nitra milá, Nitra, ty slovenská mati!	Ty si bola svaté mesto Methodovo,
Čo pozrem na teba, musím zaplakati.	keď tu našim otcom kázau božie slovo.
Ty si bola někdy všetkých krajín hlava,	Včilek tvoja sláva v tuoni skryta leží:
v ktorých tečie Dunaj, Visla i Morava;	tak sa časy menia, tak tento svet beží!

Užívá niektorých formálnich prvků známých nám z hořejšího rozboru dvou „historických“ písni (paralelismu ve stavbě celku, anafory i jinakého opakování, apostrofy i zvolání, jednoduché, lehké, zpěvné, ale mocně náladové díkce); je přízvukná s odchylkami prosodickými (19 správných veršů: 5 chybným, poměr úchylek kvantitou podložených a nepodložených je 5:6) a s dobrým rýmem (5 rýmů: 1 assonanci). Kollár ji má z „dosti starého rukopisu“ Ondřeje Novoty, někdejšího žáka školy prievidské, a od profesora velkovežaždínské akademie Ondřeje Bošaniho. Sám ji počítá sice mezi „nejstarší a z historického ohledu nejpamátnější písně“, ale mezi ty z nich, které „se zdají býti plodem vzdělanosti, ale už národným“; nejstarších písni prý se nejvíce zachovalo v nitranské a trenčanské stolici, „protože k tamějším Slovákům cizinci nejméně pronikli“; co se pak umělého původu některých z nich týče, upozorňuje, že „v XVI. a XVII. století žili obzvláště v nitranské a trenčanské stolici mnozí znamenití slovenské řeči vzdělavatelé a básníci“, kteří „velmi pravdě podobno“ jsou skladateli „mnohých z těchto našich národních, mythologických, historických a panských“ písni, „obzvláště těch, ve kterých něco obratnější a umělečtější veršování věje“². Píseň není mnohem starší prvního otisku³.

Z téhož prvního pramene, „starého rukopisu“⁴ Novotova, ne však asi od téhož původce, má Kollár ještě jinou novou skladbu původu umělého, ale s ohlasem písni lidových, „Cestu do Sv. země“ (I. 30 a již ČČM. VI. 1832, 389):

Cesta do Svaté země⁵.

Preleť ptáčku, preleť horami lesami,
pozdrav moju milú těmito slovámi:
„Buď zdráva, dušička, sivá holubička,
a odpusť, že som ti bozkau tvoje líčka!“

¹ Vskutku šest sloh čtyřveršových chodu trochejského a tvaru 6a 6b 6c 6b.

² I. 437—438.

³ Srov. moji poznámku v rozpravě „Dvě črty k dějinám slovenské lidové písně u nás“, Národopisný věstník čsl. XIV. 1920, 45—46.

⁴ I. 437.

⁵ Vskutku 5 sloh, skládaných vždy ze čtyř trochejských tripodií spiatých rýmem přerývaným.

Už mám kríž i šablu, už sa rozideme:
 já idem na vojnu do tej Svatej zeme.“
 „Není ti je, milý, vina odpustěna,
 čo by si putoval do Jeruzalema;
 jeruzalemský kňaz, ten ta ozpovedá,
 ale ti bezo mňa rozhrešenia nedá.“

Tato píseň (s 12 verši přesně přízvučnými a 8 nepřesnými, v nichž poměr úchylek kvantitou vyvažovaných a nevyvažovaných je 11 : 5, a s technikou rýmovou dosti lidovou: 3 rýmy, 2 assonancemi) nespokojuje se malým nárokem: chce udomácniti u nás troubadourský motiv loučení hrdiny, přijavšího kříž, s milenkou, a to dějem posunutým do dob křížových výprav. Touto fikcí se liší od elegie na Nitrú, již se jinak blíží obnovováním obrazů dob dávno minulých, lidovostí díkce i verše a uměleckou výší (ukazují jen na vtipný motiv, jimž milenka protestuje proti rozvázání lásky: „Jeruzalemský kňaz, ten ta ozpovedá, ale ti bezo mňa rozhrešenia nedá“).

Z jiného společného pramene má Kollár dva zbývající své „historické zpěvy“ z Nitranska, které pokládám za nové ohlasy lidových písní. Jsou to „Alžbeta Batorová v Čachticech (r. 1610)“ II. 433 a „Červený ritír a Zburova dcera“ II. 449. Zní:

Alžbeta Batorová v Čachticech (r. 1610)¹.

1. Brodil sa koň sivý podľa panské nivy,
 na něm seděl Janko všecek žalostivý:
 že mu jeho milú do Čachtic zaviedli.
 na tom panském zámku v svetlici zavreli.
2. „Neplač, Janko, neplač, černojojký Janko
 nenariekaj velmo, moj drahý šuhajko!
 Půjdeme na zámek, kým započne svitať.
 půjdeme ke grófký, budeme ju pýtať.“²
3. Jakbych já neplakal, sivojojký Janko
 jakbych nenariekal, moj drahý šuhajko!
 Javorina plače aj Vršoček Zlatý³:
 už sa moja milá vícej nenavrátí.
4. „Neplač, Janko, neplač, černojojký Janko.
 nebanuj poslúchnúť, moj drahý šuhajko:
 půjdeme na zámek, otvoríme brány,
 ani panský vartár sa nám neobrání.“

¹ V poznámce II. 434—436 z Béla vypravování pramenů o příběhu Alžběty Báthorové, paní na Čachticích, která r. 1610 byla doživotně uvězněna prý za to že omlazovala si pleť krví zavražděných služebnic.

² Kollár: pjtat.

³ Kollár vykládá, že Javorina je vrch na moravských hranicích, dále (v sl. 5) že Hory Bílé jsou „Tatry Nitrianské“, a dodává: „Vršoček zlatý kdeby byl, neznámo“.

5. „Jakbych já neplakal, sivojoký Janko
jakbych nenariekal, moj drahý šuhajko:
aj mesaček plače, aj ty Hory Bielé,
už je mojej milej není víc na živě.

6. Mňa koniček sivý do vojny ponese,
ale ma nikdy víc domů nedonese.
A keď budú Turci Belgrad dobývati,
zabijem jančára, vezmem mu pás zlatý.

7. A keď budú Turci Budín dobývati,
zabijem já bašu, vezmem paloš zlatý.
A keď budú Turci Vídňu dobývati,
zajmem jim zástavu aj ten mesiac zlatý.

8. A keď budú Turci Nitru dobývati,
budem sa rúbati, až ma smrť zachvátí.
Rúbajte sa, chlapi, já sa už nebudem.
já vedla méj milej v hrobe ležať budem.“

Červený ritír a Zburova dcera.

1. Plakaly breziny pri reče Morave,
keď nesli ritíra s šátečkom na hlave:
hlava porúbaná, šátek zkrvavený,
kdože ťa porúbal moj milý, premilý?

2. Plakaly aj skály na horách vysokých,
keď nesli ritíra na nosidlách zlatých:
hlava porúbaná, šátek zkrvavený,
kdože ťa porúbal, moj milý, premilý?

3. Plakalo aj nebe velohustým deščem
keď nesli ritíra pod červeným pláščem:
hlava porúbaná, šátek zkrvavený,
kdože ťa porúbal, moj milý, premilý?

4. Na slúpu trihranném vrzá koruhvička,
za slúpem trihranným zelená rovníčka;
na rovni zelenej dvaja koni vranní
a na nich ritíri k boji prichystaní.

5. Bili sú sa, bili, z rána do polednu.
až z nich krev hrčala, za milicu jednu.
Bili sú sa, bili, z poledna k večeru,
až z nich krev hrčala, za Zburovu dceru.

6. „Odkážte, odkážte téj Zburovej dcere,
že si ju Červený ritír víc nebere,
že on už umírá s hlavú porúbanú,
nech mu aspoň pošle šátek na tu ránu.“

7. „Tu ti, moj premilý, tu ti šátek nesem,
já pro tebe veľký zármutek ponosem:
hlava porúbaná, šátek zkrvavený,
len ty neumíraj, moj milý, premilý!“

Obě písně mu dodal Daniel Sloboda, tehdy kaplan myjavský; našel prý je spolu s jinými připsány v staré knize z r. 1617, chované „jako posvátné dědictví svých otců“ od kopaničářského písmáka, jehož rodiče prý mívali „ve zvláštních svazcích .. mnoho slovenských písní .., mezi nimiž některé o Turcích, o Kurucích, které ale neopaterností a nevšímavostí domácích postříhány, poterhány a popáleny byly“¹. Podobné zprávy o sbornících, v nichž byly „snad i mnohé jiné“ písně než zachované, „protože drahně listů vyterháno jest“, a o zničených „zvláštních svazcích“ domácí poesie nemají u nás velkého úvěru, ba mohly by spíše vzbuditi podezření, že se mystifikuje, ale proti podezření, že původcem obou písní je Sloboda, jenž též básnil, daly by se trvám uvést i nějaké důvody.

Obě jsou lyrické ballady dobré faktury, plody krajinského zájmu o domácí děje² a zřejmého vyučení lidovou poesií, z níž si vypůjčily prvky dějové (prvá zoufalé rozhodnutí nešťastného milence jíti na vojnu, druhá léčení zraněného milence milou). V první je historický děj z r. 1610 (usvědčení Alžběty Báthorové z trýznění a vraždění služebnic) jen podnětem k dramatické lyrice (zoufalství milence připraveného o milenkou), v druhé, uměle osnované, je děje více, ale je dobře spjat s náladovou lyrikou a dramatickým dialogem; děj této ballady, tragicky se končící boj o milou, trvám, podle intencí básnickových vyložil Kollár za událost týkající se „ne-li dcery, aspoň potomkyně z rodu“ vůdce nitranského Zobora nebo Sobora („staženě Zbor, Zbur“, zcela prý podle pravidel nitranského nářečí), „od Madarů 893 nevinně usmrceného“, jehož byl vzpomněl v „Slávy dceři“ (III. 4, k tomu „Výklad“ 241). Prvá pracuje fikcí dialogu s milencem zbaveným milé a zoufalého milencova doslovu, jako by byla současná, ač jiný verš předpokládá vědomost o druhém obležení Vídně (1683), odbývá mi přespříliš na lidovou píseň historický, snad i pseudo-historický detail, který zachovávalo podání lidové ještě počátkem XIX. stol.³, ačkoliv na druhé straně přímo prozrazuje historické vědění, a končí novoromantickým motivem, sentimentálním přáním milencovým po společném hrobě s milenkou, když byla před tím svým citem zlidštila i přírodu. Druhá jeví názory rytišské romantiky (na př. o souboji, kterým se rozhoduje o ruce milencině, a k tomu kdesi v odlehlém místě) a rousseauovský smysl pro přírodu se vkládáním vlastního citu do ní. U obou lze mluvit o zdrženlivosti k historickému detailu a methodickém vy-

¹ Výňatek z listu Slobodova II. 436 mluví sice jen o první výslovně, ale týká se to nepochybně i druhé, u níž uvádění II. 449 tžž dodatelé.

² Červený rytíř je patrně pán na Červeném Kameni, tedy také nějaký takový Červený vítěz, jež činí hrdinou lidové povídky „Píseň o Červeném Kameni a Červeném Vítězi“ II. 450.

³ Srov. Kollárův „Výklad ... ku Slávy Dceři“ 490 (k znělce V. 101).

važování nedostatku jeho motivy z lidového života a lidového básnictví tam, kde by nedostatek jeho přivodil schematičnost, nekonkretnost básnické představy. Tato transposice sujetu z oblasti, kde mu konkrétních rysů mohlo dodati jen učené vědění, do oblasti, kde po ruce byly obecně lidské zážitky a dokonce již i jejich stilisace, je věcí samozřejmou u „Červeného rytíře“: kulturně historická výbava jeho děje byla by usvědčila báseň z původu nelidového; vadí i to málo, bez něhož se tvůrce fabule neobešel. Zajímavější se mi zdá „Alžběta Batorová“. Současné zprávy¹ Alžbětu Báthorovou znají jen jako zvrhlou tyranku jejího ženského služebnictva. Tento fakt však obohatilo pavědecké hloubání a lidová obrazivost mimo jiné výkladem, že šlechtická ukrutnice omlazovala svou pleť krví trýzněných a vražděných obětí, pro něž dokonce zkonstruován i děj, jenž měl „pravděpodobně“ vysvětliti, jak k tomu došlo². Tak vypravuje příběh Báthorčin i Medňanský³, jenže přidává ještě prvek odjinud neznámý: strašlivé tajemství čachtického hradu (které v skutečnosti nebylo ani tajemstvím tohoto hradu, poněvadž zlá paní trýznila své služebnice i jinde, a dokonce vůbec ani ne tajemstvím, takže jen privilegovanost šlechty a bezprávnost poddaného lidu vysvětlí ostudný fakt, že právo tak pozdě zakročilo a na konec se spokojilo doživotním uvězněním lítice, kdežto její pomocníky nešlechtické krutě popravilo) vyjeví jinoch, jemuž zmizela na zámku milenka. V tom, trvám, je podnět k vytvoření postavy nešťastného milence, hořekujícího v naší básni nad ztrátou milenky, zavřené na zámku čachtickém, ať je jméno jeho jen lidové, snad s reminiscencí na pověstného mstitele panských křivd Jánošíka, či jméno svědka vyslechnutého při vyšetřování zločinů Báthorčiných. Pozoruhodné je však při tom mlčení o té domnělé příčině ztráty milenčiny: Janko želí jen, „že mu jeho milú do Čachtic zaviedli, na tom panském zámku v svetlici zavreli“, naříká jen: „Už sa moja milá viac nenavrátí“, „Už je mojej milej není víc na živě“. Neznal básník i soudních protokolů o při s Báthorkou a jejími pomocníky, otištěných v témž časopise, jenž mu dal postavu hrdiny jeho básně, jenže v jiném jeho ročníku, a není zdrželivost jeho

¹ Svědecké výpovědi a rozsudek („Abschrift des Zeugenverhörs in Betreff der grausamen That, welcher Elisabeth v. Báthori, Gemahlinn des Grafen Franz Nádasdy beschuldiget wird 1611,“ Hesperus 1817. 241 a n.) a paměti Jiřího Závodského, sekretáře palatina Jiřího Thurza (z Bělovy „Notitia Hungariae“ IV. 469 ot. Kollár v „Nár. zpiev.“ II. 434).

² Je z Lad. Túrócziho („Hungaria cum suis regibus“ I. 189), od něho jej přijímá Běl (odtud ot. Kollárem, „Nár. zpiev.“ II. 434—436, jenž mu ovšem také věří); vypravuje jej i J. Csaplovits („Gemälde von Ungarn“, I. 267; odtud ot. Kollárem ve „Výkladu . . . ku Slávy Dceře“ 489—490, jenž dokládá i existenci lidových rozprávek).

³ Freyherr von M—y, „Elisabeth Báthory. Eine wahre Geschichte“, v Hesperu 1812. 470—472; srov. jeho „Malerische Reise auf d. Waagfluss“ 1826, 95.

k pramenům vedle taktu lyricko-epického básníka lidové ráže i následkem lepšího vědění neb aspoň rozpaků nad nesouhlasem toho, co mu četba povídala o čachtické paní? Má-li jeho báseň jen tento knižní původ a neznal-li básník nic z rozprávek slovenských dívek o šlechtické ukrutnici, nemohla báseň jeho při jeho taktu a znalosti lidové písně vskutku býti jiná, než je.

Ještě jiná věc řadí k sobě obě básně pocházející z téhož nej-podezřelejšího pramene.

Obě vedle blízkého sobě poměru mezi verši prosodicky přesnými a nepřesnými (32:32 v „Alžbětě Batorové“, 25:31 v „Červ. rytíři“)¹ mají i podobný poměr mezi úchytkami kvantitou podloženými a nepodloženými (36:20, 38:30). Jen rýmová technika je v první skladbě zřejmě lidovější (5 rýmů proti 11 assonancím nebo, počítáme-li opakující se případy jen jednou, proti 5, v „Červ. rytíři“ 9:5, resp. 2).

Jiným pramenem takových novodobých historických písní Kollárovi byla sbírka „Starodávných zpěvů lidu slovenského v Uhrách“, pořizená Jiřím Rohoňem, evang. kazatelem v Hložanech v stolici báčské, rodilým z Turce, a poslaná Kollárovi r. 1827. Rohoň (psal se též maďarsky Rohony) je sběratel, ježž nutno charakterisovati. Již r. 1802 skládal na známé lidové nápěvy „Kratochvilné zpěvy pro mládež rolnickou“ (vyšly v Pešti 1829)² a dovedně veršoval i latinsky, jak ukazuje jeho „Palma, quam Dugonics similesque Magyari Slaviae eripere attentarunt, vindicata“ 1795, rázná obrana Slovanů proti maďarským zlehčovatelům jejich kulturnosti, v níž se ozývá uvědomělý nacionalismus s některými důrazy přímo Kollárovskými³.

Píseň

Kumani (1125)⁴.

1. Tudom, chlapi, tudom, mezi cuzfm ludom: mezi cuzozemci ako mezi Nĕmci.	2. Dokial sem Kumáni neprišli pohani, nepočul si vady v Uhrách ani zrady.
--	--

3. Priniesli Kumáni
pohanku do krajny
a za nimi prišli
psohlavci Tatari.

je u Kollára (celá?) sice doložena ještě jiným zápisem (Jos. Gwothové ze stolice liptovské), ale i kdyby byla takto celá dvojnásobně ověřena,

¹ Počítáme-li Kollárovův řádek za 2 verše.

² Jar. Vlček, „Dejiny literatury slovenskej“ 129.

³ Ukázky u Kollára, „Výklad“ 329 (k znělce IV. 55). Vyšla až po smrti Rohoňově 1832. Srov. K. Paula, „Dopisy čsl. spisovatelů Stanku Vrazovi a Ljudevitu Gajovi“ (Sbírka pramenů vyd. Č. Akademie, skup. II. 23) 90 p. 1.

⁴ I. 30 a již ČČM. VI. 1832, 389—390.

jsou její sl. 2 a 3 — s vědomostmi o osudnosti příchodu pohanských Kumánů do Uher, o souvislosti pěstování pohanky s jejich usídlením a o časovém sledu vpádu tatarského (1241) po příchodu Kumánů (1239)¹ — novodobého původu umělého. Dalo k nim podnět sebevědomí národní jako k oběma popěvkům o Kurucích (I. 29)²:

Kuruci v Turčanskej stolici.

Počkajte, Kuruci, keď budete v Turci,
veru vás vymlátiá turčanský paholci!
Radi sme vás mali, jesti, píti dali,
a vy ste nás potom z šetkého obrali!

Kuruc pri Dunaji.

Ide Kuruc pri Dunaji, šabla sa mu blýská,
ide Němec ticho za ním, len plecima stíská,
ide Maďar vedľa něho, vytierá si fúzy,
ide Slovák proti němu — Kuruc utiect musí.

Z nich prvý („Počkajte, Kuruci, keď budete v Turci“) je nejspíš umělá obdoba k druhé písni o Prustech: „Počkaj, Brandeburku“, I. 43, poslovenšténé to písni české; nevznikl tedy v době Bočkajově nebo v době podobné válečné přehánky po Slovensku a nemohl zlidověti. Druhý, rovněž umělý („Ide Kuruc pri Dunaji“, ot. již v ČČM. VI. 1832, 389), zlidověl³ z potřeby takových pošklebků jinojazyčným sousedům a sebechval, jakou dosvědčují písně a popěvky II. 137—139.

Novodobým ohlasem lidové písně, myslím, je i píseň „Sobieski a Turek (1683)“⁴:

Sobieski a Turek (1683).

1. Počkajme, šohajci, kým přijde Sobieský: kým přijde Sobieský tam ces ten vrch Slieský;	3. na červenom koni, so zlatým kantárom; so zlatým kantárom na pomoc husárom;
2. tam ces ten vrch Slieský, z poza Bielej Hory: z poza Bielej Hory na červenom koni;	4. na pomoc husárom, Viedni, cšsarovi: ten bude bojovat naproti Turkovi.

¹ Míněn asi příchod chána Kuthena 1239, ustupujícího před Tatary, ne stará kolonisace kumánská z 1. pol. XII. stol.

² Podle výkladu Kollárova I. 437 slovo to pochází od latinského crux, cruciatus miles a znamenalo nejprve křížáky, pak i Tatary, Turky, ano i vnitřní buřiče, na př. Bočkajovské. V obou popěvcích Kollárovy řádky se rovnají vždy 2 veršům.

³ Kollár má jej ještě z jiného pramene než ze sbírky Rozhoňovy, která jediná zachovala prvý popěvek, a slyšel jej i sám, srov. I. 437.

⁴ I. 34 a před tím již ČČM. VI. 1832, 391.

Píseň ta, známá jen ze sbírky Rohoňovy, je původu umělého, třebaš představami o příchodu Sobieského i přímo umíněným užíváním epanafory ve vnitřku svém se zdála lidovou. Lidová píseň nevěští faktů, poněvadž nemá k tomu návěští, a proto ani nevytvořila takové fikce, a kromě toho počátek „Počkajme, šohajci, kým přijde Sobieský“ příliš připomíná prvý popěvek o Kurucích (a jeho českou předlohu). Poměr správných veršů k nesprávným je 5 : 11 (počítáme-li opakující se verše jen jednou, 3 : 7), v popěvcích o Kurucích I. 2 : 6, II. 7 : 1, rýmů k assonancím v písni o Sobieském 3 : 1, v obou popěvcích 1 : 1. Číslo udávající počet stop úchylných posunutím rytmického důrazu na slabiku dlouhou proti počtu úchylek nezdůvodněných kvantitou 10 : 7 (opakující se verše nepočítány), v prvém popěvku o Kurucích 5 : 7, v druhém 1 : 1. Píseň o Sobieském a Turkovi již Kollárovi samému¹ se zdála „plodem vzdělanosti, ale už znárodnělým“. Nepochybuji, že na vytvoření tohoto „historického zpěvu“ podíl mělo slovanské vědomí slovenského básníka. Ale pak tím pozoruhodnější jsou jeho umělecký takt a znalost lidové písně, jež nedovolily slovansky vlastenecké jeho tendenci rozrůstí na úkor lidovosti jeho zpěvu, jež z hrdiný přijíždějícího „ces ten vreh Slieský, z poza Bielej Hory“, „na červenom koni“ „so zlatým kantárom“, aby pomohl „husárom, Viedni, cisarovi“ „bojuvat naproti Turkovi“, udělaly reka opravdu lidového, nechavše historický detail historikům a hlavní fakt, přeložený do oblasti lidových představ, učinivše zdrojem svěží nálady, jaré naděje slovenských šuhajů, bez pomoci nerovných Turkovi.

V písni o „Pivodovi (1700)“, I. 40 a již ČČM. VI. 1832, 391, zdá se, že jsou sloučeny tři slohy umělého původu se starým lidovým popěvkem, jenž se jediný týká vůdce, který vydržoval své vojáky kořistí. Píseň o tomto rodilém Liptovákovi, jenž za války o dědictví španělské svůj sbor nechával žítí se, jak Bůh dal a štěstí junácké², zní totiž u Kollára :

Pivoda (1700).

1. Idem, idem, neviem zkade,
moje srdce ako v ľadě,
lebo moju vlast opúšťám
a v širý svet nohy púšťám.

2. Idem, idem, lebo musím,
chudobnej som matere syn,
chudobná ma mati mala,
horko ťažko vychovala.

3. Potlkeň som bou aj budem,
pokial v ohni nezahynem,
radšej v ohni než v špitáli,
bodaj sme ho nepoznali.

4. Ten Pivoda, náš kapitán,
platiu by nás, ništ nemá sám,
jeho mundier otrhaný
a koňa mu šklbú vrany.

¹ I. 437.

² Srov. výklad Kollárův I. 440.

Prvé tři slohy jsou samostatnou sentimentální písní o osudu vojáka z chudobného rodu, a satirický popěvek o pánu z Nemanic se k nim hodí jako pěst na oko. O rozdílném původu svědčí i verš, v prvních třech slohách lepší (poměr správných přízvuchných veršů k nesprávným 8 : 4, v poslední sloze 1 : 3, poměr odchylek od správného přízvuku, kvantitou odůvodněných a nevysvětlitelných; 6 : 1, v poslední sloze 4 : 4). Kollár udává, že má tuto píseň ještě z jiného pramene (z Cinkoty, působiště Ribayova, v peštsko-pilišsko-žoltské stolici), ale neudává, má-li ji odtud celou.

Píseň

A r a d (1740)¹.

Erdöhegyské pustatiny
odtrhly sa od krajiny,
to počuli driečni ptáci,
naši békešský Slováci:
Birinčani, Sarvašani.
Čabanci a Komlošani,

ta išli na tých buričou,
ten s palošem, ten s vidlicou,
a keď prišli do Aradu,
oholili zradcom bradu,
ktorí sa boli královi
zprotivili Karolovi.

je asi od téhož suchého veršovce a loyálního poddaného, od kterého je „Probuzení Slováků k obhajování vlasti proti Francúzům 1809“ („Ó Slováci, Slováci milí mně“)² se vzpomínkou na týž děj, který opěvuje „Arad“, na potlačení vzpoury aradské r. 1736. Co do suchosti při zpracování historických fakt a co do chatrného zveršování mohly by se k oběma přiřaditi ze sbírky Roboňovy jen obě slohy o Kumánech³, ale ani tato juxtaposice nechce býti domněnkou o stejném původu.

Jak viděti, jediného původu tyto novodobé skladby historické ze sbírky Roboňovy nejsou.

Z turčanské stolice ještě, ale z jiného pramene je píseň

T a t a r i (1243)⁴.

Pod[e] Zaiovským zámkom vlhne tvrdá skala:
tá už mnohým kráľom občerstvenia dala,
Bela Čtvrtý z něj piu, keď utékau z Jágru,
seba i korunu ukryu v tomto zámku.
Neboj sa, králi náš, tých divých krkavcov,
verných poddaných máš, zbijú tých psohlavcov!
Tatarov zbijeme, čreva vysnujeme,
neprijdú viac lípiť do Uhorskej zeme.

¹ I 42.² II. 143.

³ „Arad“ má poměr správných veršů k nesprávným 7 : 5, „Probuzení“ 42 : 63, obě slohy „Kumanů“ 2 : 6; v nesprávných má úchylek vlivem kvantity proti úchylkám bez toho vlivu „Arad“ 6 : 9; „Probuzení“ 75 : 74, „Kumani“ 4 : 8; rýmů proti assonancím má „Arad“ 5 : 1, „Probuzení“ 44 (většinou planých) : 1, „Kumani“ 2 : 2.

⁴ I. 31. Píseň se skládá ovšem ze 4 sloh vždy o 4 třístopých trochejských verších s rýmy střídavými (v poslední sloze jen přerývaným).

Kollár při ní odkazuje na souhrn prací klášterského kněze Jana Valentiniho („Joannis Valentini parochi Znyo-Varallyensis lucubrata opuscula poetico-historica in unum collecta“, Budae 1808)¹. Tam (na str. 84) je vskutku „cantilena slavica“, z básněná bernoláčtinou od Jana Valentiniho, jenž si tuto odchylku od humanistického veršování latinského² dovolil podle příkladu miláčka svého Ovidia, v Tomech zabásnivšího si také getsky³. Ale skladba ta je dosti odchylná. Zní⁴:

Cantilena Slavica.

1. Pod Zámekm Klášterskjm, twrdá wihne Skala,
Králom Sarmatickjm⁵, čerftwj Nápag dala.
2. Bela stwtwj s neg pil, teskliwe sa trápil,
K Gágru⁶ sa obzjral, Pot z Twári zetíral.
3. Nebog sa nász Králi, Tatari sa báli,
K Zámku približiť. Čnoft nasfu skuťiť.
4. Poddanjch mász wernjch, do Wogni spósobnjch,
Tatara zbigeme, Črewa wifnugeme.
5. S tebú do Morawi, tak každi s nás prawi⁷,
Udatnj pogďeme, bezpečnj buďeme.
6. Pamatug o Králi, čo sme mi wistáli,
Kdiž sme twú⁸ Korunu, mali pod Ochranu.
7. Ukáž Dobrowolnoft Ochrancom Lahodnoft,
Nech naszi Potomci, fú Králoim k Pomoci.

Podnětem ke skladbě té byly fakt či pověst, že Bela IV. po nešťastné bitvě s Tatary nad Slanou r. 1241, přechaje před vítězným nepřitelem, našel na nějakou dobu útulek v turčanské stolici (s tím aspoň Valentini spojuje založení turčanského proboštství P. Marie Belou IV. r. 1252⁹), a místní pověst „učeneckého“ původu o tom, že tehdy pil ze studánky pod „starým zámekm“ zniovským, cílem pak jejím bylo zdůrazniti slovenské vlastenectví a hrdinství, jistě se zřetelem, třeba nevyssloveným jasně, k současnému napětí mezi Františkem I. a Napo-

¹ Exemplář v Csaplovicsově knih. v Dolním Kubně, IV. 2465.

² Mimo ni má tu ještě jednu slovenskou báseň (80—81), dosti roztočivně pro nynějšího čtenáře setkanou ze vzpomínek historických a představ z klasické mythologie, z prvků anakreontických a projevů místního vlastenectví a spisovatelovy loyality.

³ Valentini (84 p.) přímo cituje přiznání Ovidiovo k tomu z Pont. IV. 13.

⁴ Otiskují v původním, bernolákovském pravopise a úpravě Valentiniho.

⁵ Or.: Sarmatickjm.

⁶ Or.: Gágru; = Jágru.

⁷ V or. středněk.

⁸ Or.: twu.

⁹ Větší díl jeho knihy jsou „Fata praepositurae Thurocziensis cum attactis non modo patriis, sed et externis rebus lectu gratis“ (90—snad 474).

leonem. Už skladba Valentiniho užívá fikce, jako by byla současná se vpádem tatarským do Uher r. 1241, ale na padělek původce její naprosto nepomyšlel — vždyť se hlásí zřetelně ke skladbě. Kollár neuvádí žádného prostředníka mezi svou sbírkou a knihou Valentiniho, žádného jiného pramene svého textu. Máme tu tedy velmi pravděpodobný případ vlastního jeho upravování sebraného materiálu: píseň zestručnil (ze 7 sloh její obsah zredukoval na 4) a zároveň tím estheticky zesílil, mimo to pak ji zlidovil (změnou učenecké narážky na „sarmatické krále“ v méně učenou vzpomínku na „mnohé krále“, opravdu lidovým skladem větným, lidově obhroublými výrazy „diví krkavci“ a „psohlavci“ o Tatarech). Přes radikální přestilsování jeho, při němž z původní formy málo co zbylo, ráz veršovnícké techniky je skoro týž¹. Kollár ovšem (upravoval-li verše Valentiniho) byl jako Klem. Brentano a Fr. L. Čelakovský veden zřetelem esthetickým; padělati lidovou píseň nechtěl.

Jistě nic nemají co činiti s dobou povstání Františka II. Rákóczyho (1703) dvě „písně Rákociho pluku (r. 1071)“², I. 40—41³:

a)

Lietali, lietali dva orli nad nami:
milý, mocný Bože! čože bude s nami?
Sokolov, holubov všetkých rozplašili,
krahulcom, jastrabom škrtit dovolili.
Pokial té sokoli po krajně lietali,
potial i holubi smelo hrkútali.
Teraz ptáci škrtia a sovy húkajú,
holubi po kútách smutně sa skrývajú.
Ach, milí sokoli, sem že sa, sem majte,
holúbky, hrdličky vyplieniť nedajte!

b)

Boli chlapani, boli, ale sa minuli
a po malej chvíli minieme sa i my.
Keď sa my minieme, minie sa krajina,
akoby odpadou vrštek z rozmarína.

¹ V obou básních forma slohy není důsledně provedena: u Valentiniho po 1. sl. tvaru 6a 6b 6a 6b jde dalších 6 tvaru 6a 6a 6b 6b, u Kollára po prvních třech sl. tvaru 6a 6b 6a 6b je závěrečná 6a 6a 6b 6a; vedle dvojslabičného rýmu u obou jsou i assonance a rýmy jednoslabičné s různozněním předchozí slabiky (poměr rýmů správných k těmto náhražkám je u V. 9:5, u K. 4:3); skoro stejné mají veršů prosodicky správných a nesprávných (V. 13:15, K. 8:8), tyto pak jeví týž sklon k tomu, aby odchylky od přízvuku vyraženy byly kvantitou (u V. poměr úchylek od přízvuku vlivem kvantity k úchylkám bez tohoto vlivu 22:11, u K. 10:5, u V. jsou tyto druhé vždy v sousedství prvých nebo v rýmu, u K. velkou většinou).

² Tiskovou chybou m. 1701.

³ Prvá z nich, s datováním: 1701, ot. již v ČČM. VI. 1832, 392.

Keď sa my minieme, minie sa celý svet,
 akoby odpadou z červenej rúže kvet.
 Mrcha znak nám dali, keď korunu vzali,
 korunu odnesli, ktorú sme my mali
 od mnohých kúpenú s penézmi i s krvou.
 na to ništ nedbali, vzali ju i s truhlou.
 Devet rokov bola v nešťestí poddána,
 pomohol jej Pán Boh, že sa k nám dostala.
 Našou vlastnou krvou krajinu sme dostali,
 Némca pre roboty do nej sme prijali.
 Gejza, král uherský prijal Némcov prvší,
 drali a kopali boli vždy najmenší.
 Včil nám rozkazujú, z nás sa vysmieľajú,
 v našej vlastnej krajne za ništ nás nemajú.
 Rozkaz nám vydali, aby sme veděli,
 do roka nemeckú reč nám naložili.
 Chcejú nás obliekať na silu do plunder,
 chcejú nás vyhnati na silu ven z Uher.
 Uhrú potlačujú, Némců povyšujú,
 té naše slobody za ništ už nemajú.
 Už naše slobody naskrze zavrhlí,
 tí bezbožní Némci, ktorí u nás žili.
 Potrhali Polskú, trhali Uherskú,
 jako potrhali krajinu barbarskú. .
 Dostal každý čiastku, ale ne velikú,
 zarmucujú ľudí až i do včilejšku.
 Značiá domy, značiá, tu sa popisujú,
 či pán, či poddaný, čierný mundier majú.
 Starodávni vüdci, či sa vám to páčí,
 keď nás cisar v mundier jednaký obláci?
 Poliák nás lutuje, Turek sa čuduje,
 čo sa s nami robí. všade sa zpytuje.
 Král Brandeburk, ten sa z toho veľmi smeje,
 že k němu nejdeme, veľmi sa čuduje.
 Hollandi nás baviá, popis odtahujú,
 popis odtahujú, keď kupčiť nedajú.
 Lutujte, lutujte, vy uherský páni,
 že uherská krajna hyne mezi nami.
 Horekuj, horekuj, i ty mladá ženo,
 že je zapísanuo tvojho muža meno.
 Dievčatko za uhrom, poplač si za Uhrom,
 nebanuj za Némcom, najdeš ho za chlievcom.
 Cvrlikali vrabci, nebojte sa chlapani,
 keď sa Uhor zvrtno, desat Némcov zfrkne.

Za dodatele jejich jmenuje Kollár peštského advokáta a maďarského spisovatele Ondřeje Thaisze; milovníka slovenských písní, od něhož slyšel „nejednu píseň, jmenovitě z Rákociho času“, a evangelického kazatele Alex. Porubského, který mu „podal dva vlastní rukopisy“

z novohradské stolice. Prvá („Lietali, lietali dva orli nad nami“) svou důslednou a neprůhlednou symbolikou vylučuje se sama z písni způsobilých k uchování tradic, druhá najisto nenáleží do počátku XVIII. stol.; je to, trvám, slepenina dvou kusů: 1. lidové písně o pomíjivosti lidského života i světa („Boli chlapani, boli, ale sa minuli“), příbuzné steskům „Byli naši, byli“¹, „Boly časy, boly“², a 2. politického pamfletu protijosefinského z počátku r. 1790 („Mrcha znak nám dali“)³. Prvá z domnělých písni Rákóczyovských v prosodické nepřesnosti jde snad za lidovou písni, druhá nezná ještě učení Dobrovského o přízvuku. U obou těchto písni snad neběží o nic jiného než o mylné pojetí a zařazení Kollárovo.

To, že se v prvních desetiletích XIX. stol. vynořily nové písně „historické“, nemusilo zarážeti svou dobou. Staré historické písně Slovensko vskutku mělo (není známa ovšem starší než z první polovice XVI. stol.)⁴, neprozkoumané bohatství tvorby starší a lidové, které bylo spíše přeceňováno než podceňováno, nejen nepřekáželo „objevům“, nýbrž je i umožňovalo a nové písně, tu svým historickým obsahem, tu vlasteneckým stanoviskem a lidovou formou, se zamlouvaly vkusu doby, jenž bývá kritický jen k tomu, co se s ním nesrovnává.

*

Podobný nález je výsledkem prohlídky oddílu „Písně a zlomky z mythologického ohledu památné“⁵, který celý zabraly „Památky slovensko-pohanského bájesloví“. Jsou tu písně lidové, které sem byly vřazeny pro nesprávný hlubokomyslný výklad nějakého slova (ďunda, ďundíček, lele, lojda, ľalo, Maras, Karas) nebo faktu (na př. že se často v písních vyskytá představa lípy), jsou tu písně lidové s jediným třeba slovem souvisícím s někdejšími mythologickými představami, ale dávno již ztrativším svůj někdejší význam (jako slovo „Parom“ v zaklínacích formulích), písně lidové dokládající nějakou mythologickou představu a pověru (o raráškovu, vlkodlakovi atd.) a obřadné (při vynášení Moreny, při pálení svatojanských ohňů), ale jsou tu také písně umělé původu novodobého.

¹ Bartoš, „Nár. písně mor.“ 1889, 606.

² „Slov. zpevy“ I. 161, Slov. Pohľady XXIII. 1903, 126.

³ Vznik tohoto slepenice představoval bych si tak, že rozměrem lidové elegie a na její melodii pokračováno obratným veršovcem, ale již v stesku zcela časovém, na centralistické, absolutistické a germanisační reformy Josefa II. v Uhrách.

⁴ K těm, které shledal Kollár, srov. třeba jen dodatky (na př. z kancionálů senického a turoluckého) v Slov. Pohľadech 1892, 474—475; 1894, 288, 624; 1897, 623, 624, 682, 745.

⁵ I. 1—26, II. 375—376.

Na předním místě se chci obírat skupinou písní těžkých mytologickým věděním. Jsou to písně:

Parom a Ratka¹.

Nedaleko od Trenčína
pri Uhrovcí je dolina,
keď ces ňu ľudé kráčajú,
dubkom jim vlasy vstávajú:
mezi dvoma potokama
stojí strašná skala sama,
má ľudskú tvár i postavu.
ruky, nohy, oči, hlavu.
Popri něj kamen na zemi
jako dieťa zavalený.
Za starých časov ciganka,
ktorej jméno bolo Ratka,
nesla tam dieťa na ruce,
nemala plienky, onice² —
„Ha, bodaj ťa, ty potvora,
jasná strela paromová! [!]⁴“

V tom shodí batoh zo seba
s pecnom jačmeného chleba,
z chleba kusy odlomila
a fagana očistila.
Buoh Parom za oblakami
uvidí to nahněvaný:
tresk! zahrmlí jej do čela.
hned i s děckom zkameněla,
že božieho daru chleba
tak užila, jak netreba.
Dieťa nevinuo [!] pre hriech ten
čaká tu až na súdny den,
robí niekedy aj divy,
chrání priesadku od zimy.
Ale Ratka u tej rieky
bude skalou až na veky.

Parom a řeřavé železo³.

1. Za oných časov,
za starých bohov,
za boha Paroma,
nesmela žiadná
v dome samotná
byť postielkyňa.

2. Kmfínské kmotričky
prišli do chyžky
s horoucím železom
a ním v posteli
hladily, trely
matku i s děťatom.

¹ I. 5. K ní a radě následujících na I. 407—409 exkurs mytologický, z něhož část vztahující se k této písní a písní hned po ní následující otiskují v pozn. k druh z nich.

² Tvar dobře doložený; = onuce.

³ I. 5—6. K této a předešlé písní Kollár I. 408—409 poznamenal: „Svobodný pán Mednianský přeložil onny pervé dvě písně o Paromovi do němčiny prosou. Srov. Sammlung Abergläub. Meinungen und Gebräuche des gemeinen (slavischen) Volkes in der Trentschiner Gespanschaft von Freiherrn Medniansky, in Hormayrs Taschenbuch auf das Jahr 1829, Nro. 7. „Die Wöchnerin wird nie allein gelassen, damit ihr die verstellten Gvatterinnen nichts Böses anthun können. Diese kamen, besonders noch zu Zeiten des närrischen Gottes Parom mit glühenden Bügeleisen (lépe Pflugeisen, Pflugschar, vomeres candentes, lemeš, radlice) und bügelten die arme verlassene Wöchnerin nebst dem Kinde unbarmherzig durch und durch.“ Tamž Nro. 90. „Der Gott aller Götter der alten Slaven, Parom; verwandelt alle diejenigen in Stein, die seine Gaben missbrauchen und Lügen sagen. Es herrscht bis jetzt noch das Sprichwort „nech skameniem“; wenn einer seine Aussage bekräftigen will, wo ihm auch gleich Glaube beigemessen wird. Ein Beispiel der allerhöchsten Strafen des hohen Gottes zeigt ein seltsamer Felsen ober dem Dorfe Ugrótz (Uhrovec), neben dem Zusammenflusse zweier melancholisch dahin murmelnden Bäche, deren einer aus dem angenehmsten Tale kommt. Diese Felsspitze soll einst eines Zigeuners Weib gewesen sein, mit Namen Ratka, die un-

Vily¹.

Tam okolo Strečna
cesta nebezpečná,
pod zámkom sa skryly
v bielych plachtách vily.
Na lúkách vo Váhu
často sa kúpajú;

po poli širokom
tancujú skokom;
koho raz pochytiť,
tak ho dlhuo vrtia.
až pokiaľ v ich hrsti
dušu nevyputáť.

Zmok. Škrata².

V daždi, v plušti na ulici
kura pišti, kura kričí,
uslotěnuo v blatě stálo,
krk a nohy dluhé málo.

Gazdina otvorí oblok,
nevediaci, že je to Zmok,
vzala kura a vo vreci
položí ho k teplej peci.

besonnen genug ihr schmutziges Kind mit Gerstenbrod reinigte. Gleich nach der Tat wurde sie zu Stein verwandelt, nebst dem unschuldigen Säuglinge. Eben dieser Säugling soll bis jetzt eine gewisse Wunderkraft besitzen, weil er schuldlos dort den jüngsten Tag erwarten muss. Jährlich machen sich die Bewohner des Dorfes um den Felsen am Josephitag ein umzäuntes Gärtchen und bauen darin Krautsamen, der Fels schützt sonach die zarten Pflanzen vor dem Erfrieren.' Toto Perunovo pomstění zlého užívání chleba a vyobrazování jeho s radlicí čili lemešem dáva návštěi, že on byl i bohem rolnictví: zkušování pak vinnků skerze rozpálení radlice ukazuje, že byl i bohem práva, pravdy a pomstitelem nespravedlivosti."

¹ I. 8 a již v ČČM. VI. 1832, 385—386. K tomu v exkurse o vilách I. 412—413: „Podivná náhoda, že právě dvě Bělohavy o slovenských vilách psaly, totiž Theresia Artner a Theresia Jakob. Ta prvá v knize Taschenbuch von Hormayr und Mednyansky, Dritter Jahrgang 1822, S. 240. ‚Der Willi-Tanz. Eine slavische Volkssage. In Trentsiner Komitat in der Gegend von Sillein (Žilina) — wie weit er sich erstreckte, ist der Verfasserin unbekannt — herrscht der Volksglaube, dass die Seelen der, nach der Verlobung gestorbenen Bräute keiner Ruhe geniessen, sondern zum nächtigen Umherschweifen genötigt sind, wo sie zur Zeit des Neumondes Rundtänze halten und schaurige Lieder singen. Werden sie eines Mannes ansichtig, so muss er so lang mit ihnen tanzen, bis er tot ist. Diese Geister nennt man Wily. Die Ähnlichkeit derselben mit den nordischen Elfen und andern ins griechische Altertum hinaufreichenden Volksmärchen ist auffallend.‘ Připojená tam německá dlouhá báseň od paní Artner srovnává se sice s touto naší a tato naše sloužila jí nepochybně za základ a studnici; ale v tom chybila skladatelkyně, že vily jako zlobivé a vraždivé bytnosti vyobrazovala. Die národní pověsti oni (!) nikomu neubližují, kdo jim neubliží, kdo jim v jejich plesu překážku nečiní. A takto se vypisují vily i u Serbů, kde se v národních zpěvích velmi často vzpomínají [citát z paní Talj o vilách u Srbů a Slováků]. Toto vypsání serbských vil cele platí o slovenských vilách. Srov. Eugen Wesely, Serb. Hochzeitslieder, S. 17. ‚Die Vilen sind auch anderen slawischen Stämmen nicht ganz fremd. Die Slowaken in Trentsiner und Neutraer Komitat nennen sie Villy, verstehen aber darunter die Geister der vor der Hochzeit verstorbenen Bräute. Sie halten ihren Reigen um Mitternacht auf den Kreuzwegen, und wehe dem Manne, der ihnen aufstösst; er muss so lange tanzen, bis er den Geist aufgibt.‘“

² I. 9—10 a již v ČČM. VI. 1832, 386—388. K tomu v rozpravě o zmoku I. 416 Kollár poznamenává: „Tato slovenská bájka přeložená jest od svob. pána Mednianského už i do německé řeči a vytištěna stojí v knize: Taschenbuch v. Hormayr

Keď ožilo, sem tam kráča,
na vse strany pysk otáča.
Na peci nechala mati
hrniec plný s repou státi,
išlo k němu nebožiatko,
to divotvornu kuriatko.
Gazdina sa na to hněvá
a ono si takto zpievá:

„Žeriem repku na nálepku.“
„Parom zabiu takú sliepku!“
Hospodárka zahrešila
a za krídlo ho lapila.
Keď ho chcela o zem hodit,
začne plakat, začne prosit:
„Prosím pekně, milá pani!“
Prijmite ma do ochrany,

r. 1829. S. 264, kde však onen verš: Žeriem repku na nálepku' chybně přeložen jest skrze „Rüben, Rüben mehret euch mit dem Rand des Topfes gleich.“ V uv. „Taschenbuch f. d. vaterländ. Geschichte“ X. 1829, 264—266 v čl. „Der Zmok“ po kratinkém úvodu o nadpřirozených bytostech zemních se vypravuje tato pověst vedle jiných kolující o Zmokovi v Karpatech: „In einem Dorfe am Fusse des gewaltigen Rakosz lag einst bei sehr regnerischem Wetter Zmok, in Gestalt eines jungen, doch durch Gröszte und schillernde Farbe sich auszeichnenden Huhnes, im tiefen Gassenkoth und ächzte so stark, als wolle es sogleich vergehn. Die Hausfrau sah diesz aus dem Fenster und vom Mitleid mit dem armen Tier angetrieben, nahm sie es und legte es gereinigt auf den Backofen. Kaum hatte sich das Huhn von seiner Erstarrung erholt, wurde es lebhafter, fing an mit groszen Schritten herumzugohn und drehte den langen Hals nach allen Seiten hin. Auf dem Backofen stand ein Topf mit gesäuerten Rüben, diesen entdeckte der Zmok, bestieg den Rand desselben und frasz mit Gierde die Rüben heraus, immer dabei singend:

Rüben, Rüben mehret euch
mit dem Rand des Topfes gleich.

Die Hausfrau vernahm den krächzenden Gesang, lief sogleich auf das wunderbare Huhn los, packte es bei einem Flügel und wollte es schnell zur Türe hinauswerfen. Da krächzte der Teufels-Vogel zitternd um Schonung, gab sich als Zmok kund und versprach dem Weibe, wolle sie jetzt seiner schonen, alles zu bringen, was sie nur wünsche. Diesz Anerbieten wurde angenommen und der Zmok gleich auf die Probe gestellt. Mit Gold musste er beginnen, und als dieses vorhanden war, Getreide, Holz, Salz, Schmalz und schönes Vieh herbeischaffen.

Mit dem leicht erworbenen Geld und Gut wurde schlecht gewirtschaftet es gieng bald auf, so dass die Hausfrau in kurzem so arm war, wie sie es vordem gewesen. — Sie flehte abermals den Zmok an und dieser liesz sich bereitwillig dazu finden, wofern sie sein gehören wolle auf ewig.

Die Not drängte sehr, so entschloss sich denn die Frau den Bund einzugehn. Zwar behagten ihr die Gaben des Zmok sehr wohl, doch überfiel sie oft im Taumel des Wohllebens die Angst um ihre Zukunft. Diese ward zuletzt so grosz, dass sie ihr jeden Augenblick ihres Lebens verbitterte, daher sie denn auch endlich ihre Zweifel einem alten Manne vortrug, der im Ruf geheimer Kenntnisse stand.

Von diesem erhielt sie die Auskunft: der Zmok müsse bersten, wenn man ihm längere Zeit hindurch grosze Lasten aufbürde. Sie befahl ihm daher den ganzen Boden voll Weitzen zu tragen und versprach, sei diesz geschehen, wolle sie ihm Macht einräumen über sich. Der Zmok fieng nun mit allen Kräften an, den Weitzen herbeizuschaffen. Die listige Bäuerin hatte aber ein Loch auf dem Boden des Zimmers und von da eines in den Keller gebohrt, so dass der Boden nicht voll werden konnte, und der Zmok endlich barst.

Wenn nun ein Bauer durch seinen Fleisz merklich wohlhabender wird, heiszt es gegenwärtig noch: der Zmok bringt ihm alles zu.“

prinesem vám, čo len chcete
miluo, drahuo na tom svetě.“
Tá sa nad ním smilovala
a nositi mu kázala:
mast, sol, drevo, striebro, zlato,
ona jedla, pila za to.
A však už potom zbadala,
čo za hosta v dome mala:
hľadala sa ho zprostiti,
ale on nechcen preč iti.
I vymyslela vtipný klam,
že se museu umorit sám:
,Draho bude toho roku.
nanos teda, milý Zmoku.

pšenice mi na povalu,
tak zaslúžiš ešte chválu!
Sotvy reč tá z ust jej vyšla,
už obluda nosit išla.
Keď sa plnila povala
žena dieru prevrtala,
ces povalu do izbice
a z izbice do pivnice.
Zmok ten nosí, nosí, nosí,
nikdá celú nenanosí;
naposledy dlhou mukou
presiliu sa a rozpukou;
a tu baba rada bola,
že sa tej škraty zbavila.

U pověsti „Parom a Ratka“ Kollár udává jako své zpravodaje Pavla Michalko, evangelického kazatele v Irši v stolici peštsko-pilišsko-zoltské, činného literárně, Gabriela Rutkaye Dauko, bývalého knih-tiskaře budínského, snad rodáka z turčanské stolice, a historika bar. Aloise Mednyánszkého de Arányos Megyes (1784—1844). Prvé dva sblízuje mimo to, co zjistíme o některých jejich přispěvcích, fakt, že pomýšleli na společné vydání svých sbírek¹, dali však je Kollárovi, Medňanský pak se octl mezi přispěvateli Kollárovými, poněvadž — bezděky dal podnět a předlohu k třem „mythologickým“ písním jeho sbírky. Medňanský, jenž v duchu novoromantické historie sbíral podobné zkazky a uveřejňoval mimo jiné ve známé novoromantické ročence Hormayrově „Taschenbuch für die vaterländische Geschichte“, jejímž byl nějakou dobu spolupořadatelem, vypravoval německy pověst o cikánce Ratee, kterou u Uhrovců²) Parom i s nevinným dítětem zkamenil proto, že zneužila božího daru³. Kollár myslí, že Medňanský tu přeložil do němčiny slovenskou píseň⁴; tak podle něho je tomu i při písni „Parom a řěravé železo“ (I. 5)⁵ a „Zmok. Škrata“ (I. 9)⁶. Vskutku však je tu všude poměr obrácený: Medňanský je předlohou. Mezi vypravováním Medňanského a pověstí „Parom a Ratka“ je ne-

¹ Tak trvám možno vyložiti Kollárův údaj (II. 502), že Rutkay písně, které z mládí pamatoval a po slovenských krajích nasbíral, „spolu s Michalkem vydati se strojil“.

² „Ugrótz (Uhrovec),“ podle toho v písni: „při Uhrovcí“.

³ Vypravování jeho otiskuje Kollár I. 408—409. Viz je zde na str. 43 v p. 3. Udání Kollárovo, že tato pověst je „Nro. 90“ v „Sammlung Aberglaub. Meinungen und Gebräuche des gemeinen (slavischen) Volkes in der Trentschiner Gespanss. von Freyherrn Medniansky, in Hormayrs Taschenb. auf das Jahr 1829“ je ovšem chybné, v uv. ročence nic takového není.

⁴ I. 408.

⁵ I. 408.

⁶ I. 416.

popiratelná souvislost (shoda v obsahu i osnově). Podrobnosti, které má na víc Medňanský, prozrazují místní znalost¹, naproti tomu podrobnosti, které má na víc slovenská skladba, jsou dílem poetická výzdoba, pořadající se sama od sebe při zbásnění pověsti, dílem lžiucenecká kombinace, která sama usvědčuje skladbu tu z původu nelidového. U Medňanského je pověst o skále uhrovecké dokladem these, že Parom zkameněním trestal ty, kdo darů jeho zneužívali — thesi, že tak trestal lháře, dokládá zařikací formulí „Nech skameniem“; Parom však v jeho versi (a samozřejmě ani v lidové pověsti, kterou stilisoval) nevystupuje; odkud přišel k představě, že právě Parom trestal zkameněním, nevím; snad odtud, že byl to jediný bůh, jehož nějaká stopa se udržela v lidovém podání. Skladatel slovenských veršů však pod vlivem této představy nechává Paroma samého zasahovati v děj („Buoh Parom za oblakami uvidí to [jak žena chlebem otřela pokáleného »fagana«] nahněvaný: tresk! zahrmlí jej do čela, hned i s děckom zkameněla...“) a k tomu kombinuje s touto představou, známou jen z Medňanského, nemožně představu jinou, odjinud² mu známou, o Paromovi hromovládcí: blesk má někoho zkameniti!³ Je možno, aby se v lidové písni jako činitel (dokonce v nebi místo trojjediného Boha křesťanského) vyskytl a udržel pohanský bůh a aby tomu bohu přidán byl tak nesmyslný přívlastek, jako je blesk zkameňující? Trvám, že po tomto rozboru smrtelném pro dosavadní představy o stáří a lidovosti písne o Paromovi a Ratce tento doklad bájeslovných poznatků⁴ zmizí v propadlišti určeném pro stvůry romantického zájmu o slovanský dávnověk.

Rutkay podle údaje Kollárova dodal i „píseň“ „Parom a řeřavé železo“ (I. 5), zveršovanou pověru, že „za oných časov, za starých bohov, za boha Paroma nesmelá žiadná v dome samotná byť postielkyňa“ (šestinedělka), sice přišly „kmiínské kmotričky“ (podvodné kmotry) a „horoucím železom“ „hladily, trely matku i s dětatom“. Medňanský, kterého Kollár uvádí vedle Rutkaye⁵, je nepochybně jen původcem

¹ Ví, že skála, v níž Ratka je změněna, je nade vsí, že jeden ze dvou potoků, melancholicky šplounajících kolem ní, teče z průrozkošného údolí, že u skály, v níž změněno dítě, každého roku na sv. Josefa Uhrované v oplocené zahrádce sázejí zeleninová semena.

² Z úsloví zaklínacího „Peronová strela ťa zabila!“ a pod. (Kollár I. 407). srov. jeho verše: „Ha, bodaj ťa, ty potvora, jasná strela Paromová!“

³ Můstkem vedoucím od jedné představy k druhé mohlo tu býti nějaké nejasné vědění o hromových kamenech.

⁴ Užívá ho na př. i H. Máchal, „Nákres. slov. bájesloví“ 1891, 23.

⁵ B. Němcová v „Obrazech ze života slov.“, Sebr. spisy X. 1911, v Čes. spisovatelích XIX. stol., 268, má tyto verše z Kollára.

německého záznamu této pověry¹ o „die verstellten Gevatterinnen“. Také tento zápis Kollár pokládá za prosaický překlad slovenské písně, ale rýmovaná pověra (se vzpomínkou na vládu starých bohů!) byla by unikátem v lidové poesii, nebyti obdoby v písni „Vily“ („Tam okolo Strečna cesta nebezpečná“ I. 8), která však je stejně podezřelá. Analogie poměru mezi předchozí písní ze sbírky Rutkayovy (a Michalkovy) a prosaickým zápisem v téže práci Medňanského ukazuje, jak se třeba dívati na poměr mezi „písní“ o „Paromu a řevavém železu“ a pověrou zaznamenanou Medňanským. Údaj své předlohy „besonders noch zu Zeiten des nährischen Gottes Parom“ slovenský veršovec podle svého mínění zdokonalil zřetelem k celému bohatému božskému světu tehdejší klassicko-slovanské mythologie a svým „horoucím železem“ jako by byl tužil nespokojenost Kollárovu se slovy Medňanského: „mit glühenden Bügeleisen“, kterými „die verstellten Gevatterinnen“ „bügelten die arme verlassene Wöchnerin nebst dem Kinde unbarmherzig durch und durch“ (prý — místo tohoto jistě správného překladu „cibliček“, kterými „kmínské kmotříčky“ přežehl šestinedělku s dítětem — „lépe Pflugeisen, Pflugschar, vomeres candentes, lemeš, radlice“²).

Vyložený právě poměr dvou „písní“ ze sbírky Rutkayovy k Medňanskému svádí k domněnce, že i třetí, „Vily“, ČOM. VI. 1832, 385, Nár. Zpiev. I. 8, zveršované podání o vilách okolo Strečna, nebezpečných člověku zbloudilému v jejich rej, označuje německou básničku Theresii v. Artner (1771—1830) jako druhou dodatelku této „písně“ nejen proto, že zaznamenala lidové podání o vilách z okolí Žiliny³ a na něm vybudovala veršovanou pověst o dudáku zachránivším se z jejich reje, „Der Willi-Tanz“⁴ (její závěr byl Erbenovi vzorem k závěru „Svatebních košil“), než že toto podání a na něm založená báseň nemají (jak myslí Kollár) za „základ a studnici“ písně slovenskou, nýbrž jsou jí podnětem, snad vedle záznamu této pověry u Eug. Weselého⁵. S písní právě předchozí

¹ Kollár z téhož článku, o němž viz str. 46 p. 3, jej otiskuje I. 408; čtenář jej najde zde na str. 43 v pozn. 3.

² Také tento doklad bájeslovného vědění (u H. Máchala v „Nákresu slov. bájeslovi“ 79) bude musiti ustoupiti svému prameni, zprávě Medňanského. Mytholog při tom bude musiti rozhodnouti, je-li výraz „kmínské kmotříčky“ terminus technicus. Lidový výraz pro bájeslovnou bytost, či jen překlad německého výrazu užitého Medňanským: najisto však nebude směti uváděti adj. „kmínský“ v souvislost s franc. „gamin“ (s Brandlem, „Glossarium“ 97, a Máchalem), nýbrž — zrovna tak jako polské „gmin“ atd. — s něm. „gemein“.

³ Otiskuje tento zápis Kollár I. 412. Viz jej zde na str. 44 v pozn. 1.

⁴ Hormayrův a Mednyanského „Taschenbuch f. d. vaterländ. Geschichte“ III. 1822, 240—248.

⁵ Citát z Eug. Weselého „Serbische Hochzeitslieder“ (to jest patrně ze „Serbische Hochzeitslieder, herausg. von W. St. Karadžić, metrisch übersetzt und mit einer Einleitung begleitet von Eug. Wesely, Pest 1826, 8, 96 str.“ podle P. J. Šafa-

„píseň“ o vílách mimo tendenci dáti jakoby do úst lidu doklad pro bájesloví spojuje to, že obě jsou zveršováním podání bez epické konkretisace, bez prolnutí srdečným vztahem básníka lyrika. Všecky tři mají vedle správných přízvukných veršů mnoho chybných se značným počtem úchylek nevyvažovaných délkou slabiky a rým často je zastoupen assonancí. Myslím, že všecky jsou od téhož původce, suchého veršovce s romantickým sklonem k bájesloví, -a nevdá mi při tomto sblížení jich ani to, že prostřední z nich proti oběma druhým trochejským si volila chod daktylský (verš adonský nebo akatalektický dimetr).

Pavel Michalko a krajanka jeho Apollonia Baltazarová dodali Kollárovi z peštsko-pilišsko-žoltské stolice písně:

Pikulík¹.

1. Dobrá voda na jarku,
kdo má blízko frajerku;
ešťe lepšia na žlebe,
kdo má milú pri sebe.

2. Já mám v dome diovčatko,
osiraluo ptáčatko,
tenkuo ako topolík,
chytruo ako Pikulík.

3. Otec, mať mu zomreli,
ľudia ho k nám dovieli:
keď sa u nás vychová,
bude žena hotová.

Černokňažník².

Děti, la, la děti!
Černokňažník leť,

řikova „Bibliograf. přehledu . . .“ ČČM. XII. 1838. 555) S. 14 u Kollára I. 413 a zde na str. 44 v pozn. 1. Jeho stilisace, že zbloudilec musí s vílami tancovati, „bis er den Geist aufgibt“, snad se zračí v slovenském „až pokiaľ v ich hrsti dušu nevpustí“ (Artnerová: „bis er tod [!] ist“). O souvislosti slovenské písně se záznamem Artnerové zase svědčí paralela; „In Trentschiner Comitatus in der Gegend von Sillein (Žilina) — wie weit er sich erstreckte, ist der Verfasserin unbekannt — herrscht der Volksglaube . . .“ || „Tam okolo Strečna“ a pak ovšem fakt, že slovenská píseň z podezřelého pramene se objevuje až po německé básni z rozšířené ročenky. Přijmeme-li obojí tuto souvislost, jsme před pozoruhodným zjevem: slovenský veršovec zná tytéž dva prameny, které vedle jiných Kollár. Táž znalost stejného pramene byla však styčným bodem i mezi básníkem dvou předchozích „písní“ a Kollárem a bude se opakovati i při „Zmoku“ I. 9. Ale Hormayrova ročenka a knížka o srbské písni, sensaci doby, v světovém jazyce, byly jistě tak rozšířenou četbou, že obě nezávisle na sobě mohli znáti slovenský veršovec s mythologickým sklonem a horlivý sběratel starožitnických vědomostí, ba že Kollár mohl i připadnouti na blízký vztah mezi cizími záznamy slovenik a slovenskými verši, třebaš si jej mylně vykládal. Připomínám to proto: v přítmí, do něhož nás studie zavedla, mohla by nerozvázná ruka, chtějí si zajistiti původce podezřelého počínání, chytiti osobnost nevinnou, jen neopatrnou. — Proti ostatním jí blízkým „mythologickým písním“ má tato své samostatné věrné doplňky k pramenům: konkrétní lokalisaci (pod zříceninou strečenskou) a údaj, že víly „na lukách vo Váhu často sa kúpajú“, tedy doplňky, které nejspíše lze sčísti na místní znalost.

¹ I. 9 a již ČČM. VI. 1832, 386.

² I. 13.

v ohnivom oblaku.
 sediaci na draku;
 beda tomu lesu,
 kde ho krídla nesú!
 Beda tomu mestu,
 kadiel vezme cestu,
 všecy vody skalí,
 celuo pole spálí.

Prvá, vyslovujúci radost domáciho synka z toho, že sirota scho-
 vanka mu dorůstá v ženu, je nelidová svým motivem a přesně pří-
 zvučná, druhá, s odchylkami jen ve dvou verších ([„černokňažník letí]
 v ohnivom oblaku, sediaci na draku“), zdá se zase jen zveršováním
 podání o černokňažniku a šarkanovi¹ a je snad rozšířením dětské (dvoj-
 veršové?) říkanky.

U třetí písně dodané Michalkem, nadepsané „Zmok, Škrata“
 („V dažďi, v plušti na ulici“), jmenuje Kollár jako zpravodaje též rodáka
 nespalského Jiřího Hružza, jenž po učitelování v pešťské stolici se usadil
 v Pešti a tu několik písní Kollárovi do péra předříkal, a Medňanského.

Píseň ta ve formě povídky přináší vyčerpávající doklady k podání
 o zmokovi², že přichází v podobě umoklého kuřete; tomu, kdo se ho
 ujme, že přináší vše, čeho si přeje, a že se ho člověk ten už nezbaví,
 propadaje mu duši, leda že by mu uložil něco nad síly: to že se zmok
 namůže a pukne.

Proč při této skladbě uveden je Medňanský, vykládá Kollárova
 poznámka³: „Tato slovenská bájka přeložená jest od svob. pána Med-
 nianského už i do německé řeči a vytištěna stojí v knize: Taschenbuch
 v. Hormayr r. 1829. S. 264⁴, kde však onen verš: „Žeriem repku na
 nálepku“ chybně přeložen jest skrze „Rüben, Rüben mehret euch —
 mit dem Rand des Topfes gleich“.

Ale poměr mezi prosaickým záznamem Medňanského a slovenským
 jeho zveršováním v píseň mezi lidovými ojedinelou pro svůj obsah, epicky
 provedenou to exemplifikaci podání spíše tajeného (na př. před kněžími)
 než vyzpívávaného, je právě opačný, než jakým chce jej míti Kollár. Důkaz
 toho je právě na místě, kde Kollár vidí chybný překlad Medňanského.
 Podle Medňanského zmok, když jej hospodyně přijme do světnice,
 najde na peci („Backofen“) hrnec s kvašenou řepou („mit gesäuerten
 Rüben“), vyskočí na okraj peci („bestieg den Rand desselben“) a

¹ Viz je u B. Němcové, Sebr. spisy X. 1911 (v Čes. spisovatelích XIX. stol.),
 360; píseň naší B. Němcová má tu ovšem z Kollára.

² Jako bájeslovný pramen proto citována H. Máchalem „Nákres slov. bájesloví“ 153.

³ I. 416.

⁴ „Der Zmok“ v Hormayrově a Mednyanského „Taschenbuch f. d. vaterländ.
 Geschichte“ X. 1829, 264—266. Otištěno zde na str. 44 v pozn. 2.

dychtivě žere z hrnce, zpívaje si něco podobného německým veršům vhodným k představě zlého ducha odvděčujícího se dočasnému pánu za přijetí množením jeho majetku. Proti věcně vhodným a pregnantně vysloveným německým veršům jsou slovenské chabé a původ jejich je na bíledni: Představa okraje pece vybavila slovenskému veršovci výraz „nálepok“¹ (okraj peci, uplácáný z hlíny), který mu dal rýmové slovo k výrazu pro představu řepy, jenž ovšem pro rým se musil podrobiti zdrobnění (dostí pochybnému pro zvláštní význam zdrobnělého jména „řepka“).

Dost možná, že chybný překlad — slovenský tedy, ne německý — pocházel z neúplné znalosti němčiny: slovenský veršovec nijak neodráží charakteristický přívlastek zmoka u Medňanského, že byl „v podobě mladého, velikostí a trpytnou barvou (durch ‚schillernde Farbe‘) se vyznačujícího kuřete“² — takový přídavek u překladatele (kdyby byl jím Medňanský) prozrazoval by přece zcela samostatnou a podrobnou znalost věci.

U Medňanského žena, patrně přivolaná pištěním zmokovým, vidí kuře „z okna“; v slovenské básni žena „otvorí oblok“, ale to je pro dálejšek zbytečné (žena přece musí pro kuře vyjít) a nevhodné (dávajíc čekati jiné důležitější, ale vynechané děje, jako vyhlédnutí, soucit) a nebylo by se veršovci do rukou připlेतlo, kdyby nebyl měl k tomu odněkud podnět (z něm.), i jinak mu milý (pro rým). U Medňanského žena položí kuře na pec; když se kuře zotaví, začne se procházeti (musíme doplniti: po jizbě, kam s peci sletělo) a hledati, až na peci uvidí hrnec s řepou, vylétne na „prílepek“ a začne žráti. Nehledíc k tomu, že tu musíme domýšleti vynechaný jeden děj a neoznačenou změnu místa, je tu jistá nepravděpodobnost: proč kuře ožilé na peci hned tam neuvídělo hrnec a nepustilo se do něho? Není slovenský verš „položí ho k teplej peci“ zrovna úmyslnou opravou kazu ve versi Medňanského (ovšem ne slavnou: teplý je přece hořejšek peci a ne spodek) a zároveň veršovníckou trefou (rýmem k „vo vreci“; kde byl by do kontextu vhodný rým k výrazu „na pec“?).

Z odchylek, jimiž ještě slovenský veršovec zjednodušuje svou předlohu, jsou pozoruhodné: vypouštění běžného motivu, že se žena zapíše zmokovi, dokonce ještě jednou opakovaného (když se ho chce zbaviti, slíbí mu, že nanosí-li pšenice celou půdu, bude míti nad ní moc) a tím zcela zřejmě nechutného, a pak přeskočení rady ženiny se starcem, majícím pověst znalce tajných vědomostí. Některé drobné přídavky slovenské

¹ V trenčanské stolici jen „prílepek“ (okraj peci n. plotny).

² Srov. k němu mimo jiné zprávu Gallašovu, že zmok n. smok je barvy „černostkvělé,“ v mém čl. „Z Gallašovy literární pozůstalosti“ X., Čas. mor. mus. zem. IX. 1909, 277.

skladby jsou výzdobou obrazotvornosti, ne svědectvím bohatšího vědění. Prosodickou nepřesností je tato skladba příbuzna předešlým, jen rým je zřejmě přesnější¹. Pro týž sklon obnovovati v myslech novodobých lidí povybledlé obrazy zjevů bájeslovných, pro stejný literární původ, závislost na předloze a suchost ve zpracování odvozují všechny z téže dílny činné někdy v letech 1829—1832.

Od Hružá samého má Kollár ještě písně „Rarášek“ (I. 8 a již ČČM. VI. 1832, 386) a „Tátoš bez gemby“ (I. 15):

Rarášek

Nechod viac, šuhajko, k tým susedkám starým,
já mám Rarášika, veru ti počarím;
a keď si i vezmeš jednu z tých boháčok,
ver s ňou žiť nebudeš ani jedon ruočok.
Na pokon sa preca splní vuola moja,
k druhým sa nachodíš a já budem tvoja.

Tátoš bez gemby.

1. Od Blatnice k Čerňakovu
potok je, žliebkom ho zovú,
tam som išiou včera v noci,
vodilo ma do pou noci.

2. Chodím sem tam po barinách,
trasoviskách, patočinách:
až ma k lúce sviedou chodník,
tam stáú pekný čierny koník.

3. Chvála Bohu, to je dobre!
Čí si kolvek, poď sem ko mnô.
ty ma musíš domov niesti,
potom sa príjď zasa pásti.

4. Na, na činko! Koňa lapím,
ale čím ho zazubadlím?
Hore hrivu! Vycer zuby!
Ha, kuoň nemá spodnej gemby!

5. Ej, ej, myslm, už viem, kdo si,
nezkľameš ma, zpmuožem si:
zpravím povrieslo zo slamy,
mesto úzdy dám do tlamy.

6. Hopsa, potom náňho skočím,
„Hi, hi, Tátoš, cválaj!“ kričím
a za jedno okamženia
priniesou ma na záhumnia.

Prvá (už podle lidového začátku soudíc) je najisto myšlena jako ohlas lidové poesie, ale jest založena na nelidové představě o raráškovi² (dívka nebojí se o milence, pošilhávajícího za bohatými „súsedkami starými“: má „raráška“ a učaruje milenci, že na konec bude její; ale štěstí v lásce nikde jinde není závislé na chování raráška; v naší písni tato představa vznikla asi vlivem představy o raráškovi, Plívníkovi a

¹ V „Paromu a Ratce“ je správných veršů 13, nesprávných 19; v těchto stop prosodicky chybných vlivem kvantity 28, bez něho 27; rýmových dvojic majících znění (třebas jen jedné slabiky a beze zřetele k přízvuku) stejné 10, assonancí 6. V „Paromu a řeřavém železu“ (odchylném chodem daktylským) těmto číslům odpovídají čísla 7:5, 4:2, 2:4, ve „Vilách“ 6:6, 5:7, 3:3, ve „Znoku, Škratě“ 28:24, 22:27, 22:4 (čteme-li v rýmové dvojici „chcete“ || „svetě“ prvé slovo slovensky: „chcetě“).

² P. Dobšínský, „Prostonárodné obyčaje povery a hry slovenské“ 1880, 116, má ji zřejmě z naší písně.

Pikulíkovi, prinášajúcim šťastie v hospodárstvi, z metafory „diblík“ a pod. pro rozvernou a svúdnou krasavici).

V druhej prosť dej, setkáni s Tátošem, vymyšlen a se zvláštnim smyslem pro představy pohybové a s dramatickou živostí podán jen proto, aby básnicky bylo ztělesněno lidové podání o báječném koni. Báseň tato, umělá sice, ale vzešlá z dobré znalosti lidového podání, stojí umělecky nad skupinou vedenou „Paromem a Ratkou“ a „Zmokem“ a není od téhož básníka. „Raráškovi“ je blízka mimo původ i formálně¹. Ale tuto z básnil nějaký básnický typ řečnický, onu obrazně pohybový², tato je za onou co do vědomostí bájeslovných a nad to nemá toho význačného úmyslu zobrazovati mythologické zjevy v souvislosti a v součinnosti s životem.

K pohádce „Tátoš a biela Kňazna (Beloknegině?)“ I. 13, ktorou podle údaje mu dodali Jak. Goldberger a tehdy posluchač lékařství, potom literárně činný lékař Jonáš Boh. Gwoth z liptovské stolice, poznamenal Kollár (I. 423), že tuto rozprávku, „jednu z nej-památnejších a najstarodávnejších“, „sám ve své mladosti v Kremnické škole i jinde slyšel“. Ale poznámka ta se bude týkati uměle stilisované prosaické verse pohádky o Popelválovi, který nad staršími bratry nepoznán vítězí a dobude ruky princezny, ne však veršovaného „počátku a přístupu“ k této pohádce:

Bola jedna biela kňazna,
 veľmi pekná a vftazná,
 pri tom veštica veliká,
 mala koňa Tátošika.
 Lietala s nim po Uhorskej,
 po Erdieli i po Polskej.
 Kdo chce počut tú rozprávku,
 nech dá do klobúka babku.

Tento úvod ohlašující povídku o „jedné bílé kňazně“, „pri tom veštici veliké“, která se svým koněm Tátošikem „lietala po Uhorskej, po Erdieli³ i po Polskej“ (ač se v povídce samé vypravuje jen o hrdé „kňěžně“, která teprve po svatbě s Popelválem, když zjevil jí své „tajemstvo s Tátošikem“, „radujíc se takovému divotvornému koni, šla hned k onomu mostu“, kde bylo možno tohoto koně si přivolat, „osedlala Tátoše a sednuvši na něho skákala s ním letmo jedním skokem na Matru, druhým skokem na Fatru, třetím skokem na Tatru a činila

¹ Má správných veršů 17 proti 13 chybným („Rarášek“ 6:6), v těchto 6 odchylek od přízvuku podepřených kvantitou proti 5 nepodepřeným („R.“ 7:5), 8 rýmů proti 4 assonancím („R.“ 2:1). „Rarášek“ ovšem má složení strofické (3 sl. čtyřveršové) a verše rovné polovici řádku Kollárova.

² Podle terminologie Ot. Zicha, „O typech básnických“, Čas. pro mod. fil. VI.

³ Maďarské Erdély = Transsilvanie, Sedmíhradsko.

všelijaké divy a čarodějné skutky atd.“), je patrně umělého původu. Vychází příliš vstřícně Kollárově domněnce (I. 423), že tato „bílá kněžna“ je historická Beleknegini (to jest podle Ditmara Merseburského prý po slovansku „krásná paní“), choť uherského knížete Gejzy, dcera knížete transsilvanského (erdélského), matka sv. Štěpána a Judity, potomně vdané za Boleslava Polského, mužatka, která „na koni¹ jako voják jezdila“ a svými vztahy k Slovanům (dokumentovanými provdáním dcery za polského knížete a pokřtěním syna od sv. Vojtěcha) podle Kollára mohla se státi hrdinkou rozprávky až k našim časům předené a tkané.

„Růža na Sitně“ („Na tom Sitně růža kvitne“ I. 18), ohlas lidových milostných písní, provedený třemi dosti umělými slohami o 6 verších správně přízvucných, nemá co činiti s Kollárovou rovnicí: sitno = peklo²; její Sitno jest jen a jen vrch u Štávnice.

Umělých písní ze skupiny nadepsané „Lipa“ (I. 19 a n.) netřeba sledovati. Mezi nimi je na př. i kus delší epické skladby o slovenských zbojnicích, („Lipa bohatá“, I. 23, z „rukopisu p. L. Belohorského“). Mezi mythologické písně se dostaly jen zásluhou Kollárovou jako doklady zvláštní vážnosti lipy u Slovanů.

Jsou ovšem umělé skladby i v jiných oddílech sbírky Kollároy a mohli bychom umělé ohlasy lidových písní nalézt i mezi nimi, jenže jim chybí ty pro nás důležité znaky, záliba v opěvování přežitků a záměna přínaležitosti do doby přítomné za zdání přežitku dob minulých. úmyslně chtěná nebo bezděky přivozená.

*

Prohlídka obou oddílů Kollároy sbírky, v nichž jsme hledali odpověď k otázce, jak je možno, že ve sbírce lidových písní jsou výtvory, jež mylně byly pokládány za skladby dob starých a jež s trochou horkokrevnosti by mohly býti podezřívány, že takovými skladbami býti chtí, snad neuspokojí čtenáře mne provázejícího a čekajícího dořešení otázky o původu písně, od níž jsme vyšli (a pravděpodobně i písně, na niž obrátily zřetel náš některé pozoruhodné shody), protože si s dostatek neuvědomil potíže při hledání souvislosti genetické mezi ano-

¹ Zdá se, že kůň, který konal reku divotvorné služby, se stal koněm „kněžny“, jeho choti, pod vlivem tradice o sv. Nedělce, která takového Tátošika má (Máchal v uv. sp. 205) a takto v závěru rozpředenou povídku že hlubokomyšlný romantický vykladač nějaký vyložil na Šaroltu, choť Gejzovu, Kollár pak že tento výklad — jemu tak milý — přijal a týmž zase aparátem, který veršovci na mysli tanul, „vědecky“ se snažil zdůvodniti.

² I. 429 a „Výklad“ 403.

nymními drobnými výtvary, ať vskutku, aspoň na nějakou dobu, prošlými podáním, ať usilujícími se připodobniti výtvarům tradičním a obětí rysů individualistických a přestrojením ve výtvary kolektivní nabýti práva a schopnosti k životu jim podobnému.

Nezjištěn původce obou písní, jež se nám sblížily, ani jiných, třebaž že jsme se octli snad na krok od něho, a nezjištěn nade všechnu pochybnost nikde ani úmysl padělatelský. Aspoň důkazem padělatelského úmyslu není básnická fikce, jejíž doklad shledán nejedn. Jako se v písni „vyhnanců“ básník veřoval v srdce pražských vyhnanců na Slovensko, jím samým fingovaných, tak za Turčany těžce zkoušené od Kuruců mluvil popěvek „Kuruci v turčanskej stolici“ (36) a za Slováky vůbec, ohrožené Turky, píseň „Sobieski a Turek“ (36). Básník ovšem nečiní ze sebe jen mluvčího společnosti, nýbrž vymýšlí se i v situaci jednotlivce (tak v „Cestě do Svaté země“ 30, „Alžbětě Bátorové“ 31, „Pikulíkovi“ 49, „Tátošovi bez gemby“ 52, „Raráškovi“ 52). Ani v dvojitosti spisovného jazyka u básníka dvou anonymních skladeb neviděli jsme důvodu nutkajícího k přiřčení padělatelského úmyslu jemu: obdobou k jeho dvojjazýčnosti byla by jazyková rozdílnost „Probuzení Slováků“ a „Aradu“, jsou-li obě tyto básně od téhož původce (srov. str. 38).

Nějaký výtěžek však z této prohlídky přece jest.

Kalinčákova šestidilka, Kuhajdův exemplář Labyrintu a zásoba písní, zpívaných slovenskou dělnicí z Turčanska, nebyly jedinými (pro badatele o lidové písni) kalnými prameny Kollárovy sbírky. Nepřihlížíme-li ke jménům vyskytujícím se jen jednou¹, opakovala se jména: z nitranské stolice „dosti starý rukopis“ Ondř. Novoty, který Kollár získal od Martina Hamuljáka (s písněmi „Nitra“ a „Cesta do Svaté země“), a přípisky v Kodajově exempláři Longoliovy „Anatomie... veri Christiani“ (s balladami „Alžběta Bathorová v Čachticech“ a „Červený rytír a Zburova dcera“), které Kollárovi zaslal Daniel Sloboda; z turčanské „Starodávné zpěvy lidu slovenského v Uhrách“, sebrané Jiřím Rohoněm a odevzdané Kollárovi roku 1827 (se skladbami „Kumani“, „Sobieski a Turek“, „Pivoda“, „Arad“ a dvěma popěvkami o Kurucích), sbírka Gabriele Rutkaye Dauka, doplněná materiálem i z jiných krajů slovenských (se skladbami „Parom a Ratka“, „Parom a řeřavé železo“, „Vily“) a od ní neoddělitelná sbírka Pavla Michalka (s „Paromem a Ratkou“, „Pikulíkem“, „Černokůžníkem“ a „Zmokem“), která zase jedním

¹ Cinkotský strážce vinic Pav. Lavko (spolu s Rohoněm pramen písně o Pivodovi). Ondř. Bošani (spolu s Novotou pramen pro „Nitra“), pešťský advokát Ondř. Thaisz a evang. kazatel Alex. Porubský (u „Písní Rakocyho pluků“, z nichž druhá větším svým dílem je politická píseň z r. 1790, jen omylem Kollárovým datovaná do počátku XVIII. stol.).

kusem („Zmokem“) souvisí s tím, co Kollár zapsal z úst Jiřího Hruza (byl to vedle „Zmoka“ ještě „Rarášek“ a „Tátoš bez gemby“), a dvěma („Pikulíkem“ a „Černokňažníkem“) s příspěvky Apollonie Baltazarové, vzatými z úst „pověstné zpěvakyne“ z Peterce v též stolici pešťské, v které všichni čtyři žili¹; není snad nemístné připomenouti, že z latinského díla faráře klášterského J. Valentiniho z téže stolice má Kollár píseň „Tataři“ a že Slovenka z téže stolice se nám zavděčila písní o „bitvě za Štěfana krále“; z liptovské stolice jen příspěvky sourozenců Gwothových mají po čísle pochybném (Josefininy „dvě znamenité s krásocitem vybrané sbírky prostonárodních písní“ přinesly s sebou i „Kumany“ známé již od Rohoně, „častější sbírky liptovských a nitranských zpěvů“ od jejího bratra Jonáše zase dodaly spolu i pohádku „Tátoš a biela kňažna“, jejíž úvod přes to, že pohádka doložena je pamětí Kollárovou a jiným ještě svědkem, Jak. Goldbergerem, je novodobý přídavek), ale to se mohlo sem dostat odjinud (Jonáš, rodilý Liptovan, měl v svých sbírkách i písně nitranské), na př. opisem; ze stolice zvolenské veliká dvojsvazková sbírka rodáka turčanského, Leop. Bělohorského, s písněmi i německými a latinskými (která tedy vedle zlidovělého popěvku „Kuruci pri Dunaji“, známého odjinud, mohla mezi jinými umělými skladbami chovati i onu epickou báseň o slovenských zbojnicích, z níž výňatkem je „Lípa bohatá“). Účast Medňanského a Ter. v. Artner byla při tom vyměřena zcela jinak, než ji vymezuje Kollár; jistým však shodám mezi vědomostmi jeho a skladatelů některých těch nových starobylostí nepřičteno právo vésti k závěru, k jakému oprávněují koincidence mezi přiznanými a nepřiznanými díly Havkovými; jen jednou s velikou pravděpodobností zjištěna upravovatelská jeho ruka (srovn. str. 38—40).

Nejvíce byly zastoupeny stolice kulturně živé, nitranská, turčanská a pešťská (tato pro svůj střed, který byl zároveň středem celé země).

Písně s určitými vztahy místními nacházíme ve sbírkách z téže krajiny; tak písně „Nitra“, „Alžběta Bathorová“ ve sbírkách z Nitranska (ve sbírce z Myjavy je i píseň o „Červeném rytíři“, pánu nedalekého Červeného Kamene v sousední stolici bratislavské), „Kuruci v Turčanské stolici“ a „Tataři“ v pramenech původu turčanského; verše o „Paromu a Ratce“ a o „Vilách“, vztahující se k místům v stolici trenčinské, jsou původu knižního (ve „Vilách“ je ovšem i samostatný místní prvek) a mohly se tedy octnouti i ve sbírkách nepocházejících zrovna z téže krajiny, ke které se verše ty vztahují. Možno tedy s jistou pravdě-

¹ Rutkay v Budině (za svým knihkupeckým obchodem cestoval po slovenských krajích), Michalko v Irši Hruz „v rozličných místech pešťské stolice“ a na konec života v Pešti; Apollonia Baltazarová, rodem Fűredyová z Peterce, měla bratra v Pešti.

podobností říci, že přímo lokální patriotismus se účastní této anonymní (aspoň pro nás) tvorby: vždyť písně ty, vesměs plody nějakých 20 let nejvýše, neměly ani času, aby se mohly opisy a ústním podáním rozšířiti.

Ale nejen že zjištěno několik kalných (v uvedeném smysle) pramenů Kollárovy sbírky, než i přes vysvětlitelnou snahu, výklad o pouhých obdobách udržeti v mezích jim náležejících, podařilo se mi, doufám, ukázati, že bylo i několik samostatných tvůrců této bezejmenné národní poesie, a skladby původem si blízké k sobě přiřaditi. Jsme, opakuji, v poblíží původců této „národní“ poesie, ale nemáme práva jména jejich ztotožniti se jmény těch, kteří nám jejich verše zachovali. Aspoň ne zatím.

Zajímavé je, že sbírky, dodávající Kollárovi písně „historické“, neobsahují „mythologických“ a naopak.

Ke konečnému termínu, před nímž skladby tohoto druhu vznikly (1834, u některých¹ 1832, u sbírky Rohoňovy² 1827), podařilo se nám u několika získati termín, po němž vznikly (u „Vil“ 1822 nebo spíše 1826, u „Paroma a Ratky“, „Paroma a řeřavého železa“, „Zmoka“ 1829), jinde je jim aspoň neurčitě doba kompromisů mezi přízvukem a kvantitou v českém verši (tak u „Vyhnanců“ a „Bitvy za Štěfana krále“) nebo vůbec romantický vlastenecký zápal pro minulost a svébytnost, často s formální výukou ve škole lidové poesie.

Tak, doufám, bohatě je doložena možnost, by na Slovensku vznikla v prvých desetiletích XIX. stol. píseň, jež byla předmětem naší pozornosti. Mámeť ze Slovenska a z té doby romantického zájmu o minulost od bezejmenných umělých původců písně opěvující dávné události neb významné osobnosti zaslých dob, ovíjející zůstatky věků věnovím vzpomínek neb aspoň chtící zmínkou oživiti a udržeti jejich paměť, máme odtud písně někdy i s básnickou fikcí, jako by skladatel byl současník svého sujetu, písně mohoucí vzbuditi zdání, že jsou „památky slovensko-pohanského bájesloví“. A Kollár takoveto písně anonymní, často umělé ohlasy lidových písní, vydával jako „národnie zpievanky“, popopravuje snad je podle romantické theorie o právních sběratele národních písní, a to možná v době, kdy skuteční původcové jejich žili — neprotestující proti tomu, co se nám nyní zdá jeho omylem, nejméně nemající smyslu pro své původství, třebaš však i s potěšením vítajíce, že dílo jednotlivcovo znárodnuje, ba snad dokonce je podávající, aby znárodnělo.

¹ „Vily“, „Barášek“, „Pikulík“, „Zmok“, „Cesta do Sv. země“, „Vyhnanci“ prvá z „Písní Rákociho pluků“.

² „Kuruc při Dunaji“, „Kumani“, „Kuruci v Turčanské stolici“, „Sobieski a Turek“, „Pivoda“, „Arad“.

Nemožno-li ani po rozsáhlejším obzoru po bezejmenné umělé novodobé slovenské tvorbe v oboru národni poesie zrovna souhlasiti s pojetím, že Hankova dílna měla svou soutěž slovenskou a snad někdy i obratnější, aspoň při rozboru naší písně získán opravdu — a ne jeden — „dokument kulturní jednoty a jednotnosti našeho literárního prostředí“, ¹ povážlivý ovšem, dokument, jehož konečný výklad, náležející do dějin romantiky a názorů o lidovém básnictví, nemůže zatížití výklad o domnělé písni exulantské.

---

¹ Chaloupecký v uv. sp. 239.